

Üç Padişah Dönemine Tanıklık Eden Âlim, Şâir, Mutasavvıf Rızâî Mahmud Baba Efendi'nin Vakıfları*

Saadet Maydaer**

Öz

Rızâî Mahmud Baba Efendi XVI. asırda yaşamış, mutasavvıf, âlim, şâir ve hattat olarak tanınmıştır. Farklı alanlarda temayüz eden yeteneklerinin yanı sıra Rüstem Paşa'ya yakınlığı da saray çevresinde itibarlı bir konuma erişmesine katkıda bulunmuştur. Üç padişah dönemi boyunca korumayı başardığı etkin nüfuzu yaşamı boyunca saygın ve meşhur bir isim haline gelmesini sağlamıştır. Böylece hem çağdaşları hem de daha sonraki biyografi yazarlarının ilgisini çekmiş ve şâir tezkirelerinden, ulemâ biyografilerine hatta seyahatnamelere kadar çok sayıda eserde kendisinden önemli bir kişilik olarak bahsedilmiştir.

Bu çalışmada Rızâî Mahmud Baba Efendi'nin bugüne kadar ele alınmamış Cemaziyelahir 988/Temmuz 1580 tarihinde ölümünden sonra tüm mal varlığı için vasi olarak tayin ettiği Hoca Sadeddin Efendi'nin vekili aracılığıyla düzenlettirilen vakfiyesi ve vakıflarına dair elde edilebilen veriler değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Rızâî Mahmud, Horhor, Rüstem Paşa, Baba Çelebi, Haydarhane, İstanbul Medreseleri, Saraçhane

The Waqfs of Rızâî Mahmud Baba Efendi, a Scholar, Poet, and Sufi who Witnessed the Three Sultans Period

Abstract

Rızâî Mahmud Baba Efendi is a 16th-century mystic, philosopher, poet, and calligrapher. His closeness to Rüstem Pasha helped him achieve a coveted position in the palace, in addition to his remarkable talents in other sectors. Throughout his life, the effective influence he was able to maintain during the reigns of the three sultans earned him respect and fame. As a result, he drew the attention of both his contemporaries and later biographers, and he was cited as a significant figure in a variety of writings, ranging from poet biographies to ulema biographies and even to travel books. When Rızâî Mahmud Baba Efendi passed away in Cemaziyelahir 988/July 1580, Hoca Sadeddin Efendi was named as the guardian for all of his assets. This study will assess data from the endowment charter and waqfs he established, which have never been examined before.

Keywords: Rızâî Mahmud, Horhor, Rüstem Paşa, Baba Çelebi, Haydarhane, Madrasahs of Istanbul, Saraçhane.

* DOI: 10.16971/vakiflar.1113657

Makalenin Geliş Tarihi / Received Date: Mayıs 2022 / May 2022

Makalenin Kabul Tarihi / Accepted Date: Eylül 2022 / September 2022

** Doç. Dr. Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı, Bursa-TÜRKİYE;
e-posta: msaadet@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8222-7740>.

Giriş

Rızâî Mahmud Efendi mutasavvıf, âlim, şâir ve hattat olarak tanınmıştır (Uzun, 2008: 71-72). Bir asırlık uzun bir ömür sürmüş hem ilmiyle hem de sanatıyla ön plana çıkmıştır. Kendisiyle aynı dönemde yaşayan Âşık Çelebi (ö. 979/1572) onu ilmî konulardaki derinliğiyle övmüştür (Âşık Çelebi, 2010: 1361, 1362). Yine çağdaşı olan Bâkî'nin (ö. 1008/1600) kendisine iki methiye yazdığı bilinen Mahmud Efendi, "Rızâî" mahlası ile Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler yazmıştır (Atâyî, 2017: 998-999; Uzun, 2008: 71-72). Hat sanatına da ilgi duymuş, Şeyh Hamdullah'tan dersler alarak sanatta mâhir hale gelmiştir. Sülüs, nesih ve ta'likle uğraştığı bilinmekte ve Ebussuûd Efendi'nin Tefsiri'ni yazdığı rivayet edilmektedir (Müstakimzâde, 2014: 457-458; Atâyî, 2017: 1000).

Kanunî'nin damadı Rüstem Paşa (ö. 968/1561) henüz mîrâhur-ı evvel iken Kazasker Kadri Efendi'nin yönlendirmesiyle Mahmud Efendi'yi kendisine rehberlik edecek bir hoca olarak benimsemiştir (Âşık Çelebi, 2010: 1362; Kınalızâde, 1989: 408). Bu yakınlığı onu sarayla da bağlantılı kılmış ve Kanunî ile tanışmasının önünü açmıştır. Rüstem Paşa sadrazam olduktan sonra itibarı iyice artmıştır. Rüstem Paşa onu "harîm-i hürmetine mahrem ve umûr-ı dîn ü devlet ve ahvâl-i dünyâ vü âhirette kendüye yâr u hem-dem itmiş idi" (Kınalızâde, 1989: 409) ve ayrıca elli akçe ücretle emekli olmasını sağlamıştı (Atâyî, 2017: 998)¹. Mahmud Efendi, Sultan II. Selim'in hocalığını yapmış böylece onun döneminde de nüfuz kazanmış, III. Murat döneminde de bu etkinliğini devam ettirmiştir (Uzun, 2008: 71).

Rızâî Mahmud Efendi, kırklı yaşlarından itibaren intisap ettiği tasavvufî hayatta da önemli aşamalar kaydetmiş ve Nakşibendi tarikatının önde gelen şeyhlerinden kabul edilmiştir. Hem Rüstem Paşa'nın manevî babası olması, hem de şeyhliği nedeniyle "baba" unvanıyla anılmaya başladığı gibi, saray çevresinde Nakşibendiliğin yaygınlaşmasında etkin rol oynamıştır (Karataş, 2013: 32).

Sahip olduğu yetenekleri ve nüfuzu nedeniyle gerek çağdaşı olan gerekse daha sonraki devir kaynaklarında adından söz edilen bir kişi olmuştur. Çağdaşlarının gözünde dışarıdan bakıldığında nasıl bir imaj çizdiğinin güzel bir örneğini 965/1558'de İstanbul'u ziyaret eden Kutbuddin el-Mekkî'nin (ö. 990/1582)² ifadelerinde görmek mümkündür. Mekkî, Veziriâzam Rüstem Paşa'nın kızının hocası ve Filibe Kadısının oğlu Mahmud Çelebi olarak tanıttığı Baba Çelebi ile görüştüğünden sonra onun; âlim, fâzıl, mütalaaya düşkün, her fende eser sahibi, anlayışı güzel, hoş huylu, çok muhterem bir kimse olduğunu ifade etmekte-

- 1 Rüstem Paşa'nın 957/1550'de İstanbul'da Mimar Sinan'a bir medrese inşa ettirdiği bilinmektedir (Erünsal, 2008: 35/294). Bu medresede görev yapan müderrisler arasında Rebiulahir 971/Kasım 1563 tarihinde "Mahmud Çelebi" ismi de yer almaktadır (Alan-Atçıl, 2018: 253). Rüstem Paşa ile kurduğu samimi bağ göz önüne alındığında bu tarihlerde henüz hayatta olan Rızâî Mahmud Efendi'nin ilk etapta burada vazife alma ihtimali düşünülebilir. Ancak durum yakından incelendiğinde bu iki Mahmud Çelebi'nin farklı kişiler olduğu anlaşılmaktadır. Öncelikle Rüstem Paşa Medresesi'nde görevli müderris Mahmud Çelebi 40 akçe ücretle vazifeye başlamış, Rebiulahir 971/Kasım 1563'de ücreti 50 akçeye yükseltilmiştir (Alan-Atçıl, 2018: 253). Bu tarihlerde seksenli yaşlarında olan Rızâî Mahmud Efendi, bizzat Rüstem Paşa tarafından henüz 951/1544'de 50 akçe ile zaten emekli edilmiş ve sonrasında sarayda hocalık yapmıştır. Zihinlerde soru işareti kalmaması adına söz konusu müderris Mahmud Çelebi'nin görev silsilesi takip edilmiştir. Buna göre Mahmud Çelebi, Rüstem Paşa Medresesi'nden sonra Cemaziyelahir 971/Ocak 1564'de Medrese-i Ebî Eyyûb el-Ensârî'ye atanmıştır (Alan-Atçıl, 2018: 252). Şevval 973/Nisan 1566'da Karadavutuzâde'nin yerine İhdâ'l-Medârisin-i Semân'a atanmıştır (Alan-Atçıl, 2018: 250, 248). Buradan da Rebiulahir 974/Ekim 1566'da Süleymaniye Medresesi'ne müderris tayin edilmiştir (Alan-Atçıl, 2018: 250, 248, 244). Mahmud Çelebi'nin son görevi ise Receb 976/Aralık 1568'den itibaren vazifelenildiği Mısır kadılığı olmuştur. Bu görevdeyken de vefat etmiştir. Yerine Safer 977/ Temmuz 1569'da Malulzâde atanmıştır (Alan-Atçıl, 2018: 243, 244). Rızâî Mahmud Efendi'nin ise ölüm tarihi 987 veya 988/1580-1581 olarak kabul edilmiştir.
- 2 Mekk'e'ye ve Yemen'e dair eserleriyle meşhur tarihçi, hadis ve fıkıh âlimidir. Tam adı Ebû Abdillâh Kutbuddin Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Mekkî en-Nehrevâlî'dir. (ö. 990/1582) Kanunî döneminde 943/1536-37 ve 965/1558'de olmak üzere iki defa İstanbul'u ziyaret etmiştir. Seyahatleri esnasında yaşadıklarını ve gördüklerini önemli kişileri "el-Fevâidü's-seniyye fi'r-rihleti'l-Medeniyye ve'r-Rûmiyye" adlı eserinde ele almıştır. Kitabın Türkiye ile ilgili kısımları Kilisli Rifat tarafından tercüme edilmiş, Ekrem Kâmil de Mekkî'nin Türkiye'de gezdiği şehirleri Bedreddin el-Gazzî'nin dile getirdikleriyle karşılaştırmalı olarak Türkçe'ye çevirip yayınlamıştır. (Seyyid, 2006: 547-548).

dir. Ayrıca dünyayı terk edecek kadar yüce gönüllü, fazilet sahibi Baba Efendi ona göre döneminin en iyi simalarından biridir. Bu nedenle kendisiyle mektuplaştığını ve kıymetli eserlerinden yararlandığını dile getirmektedir (Ekrem Kâmil, 1937: 5-90, 77).

Rızâî Baba günümüz araştırmacılarının da ilgisini çekmeyi sürdürmektedir. Mustafa İsmet Uzun, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*'nde "Rızâî Mahmud Baba Efendi" madde başlığı altında, Baba Efendi'yle ilgili verileri derli-toplu bir şekilde ortaya koymakta ve onu tanımak isteyenlere rehberlik etmektedir (Uzun, 2008: 71-72). Ahmet Karataş ise *XVI. Asır Türk Edebiyatının Rızâî Mahlaslı Şâirleri* adlı eserinde Rızâî Mahmud Baba'yı oldukça kapsamlı şekilde ele almış, mevcut kaynakları derinliğine inceleyerek biyografisine dair nitelikli bir çalışma ortaya koymuştur (Karataş, 2013: 25-83).

Bu çalışmada çok yönlülüğü ve özellikle Rüstem Paşa'yla olan yakınlığı nedeniyle saray çevrelerinde de etkinliğiyle bir döneme âdeta damgasını vurmuş olan, Osmanlı Devleti'nin en parlak yüzyılının saygın kişilerinden biri diyebileceğimiz Rızâî Mahmud Baba Efendi'nin kaynaklarda bugüne kadar ele alınmamış vakfiyesi ve vakıflarıyla ilgili elde edilebilen veriler değerlendirilmeye çalışılacaktır.

1. Mahmud Efendi'nin Ailesi

Rızâî Mahmud Efendi'nin 1480'li yıllarda Filibe veya Tırnova'da doğduğu rivayet edilmektedir.³ (Karataş, 2013: 25). Babası Yeşilzâde diye şöhret bulmuş Kadı Sinan Efendi'dir (Âşık Çelebi, 2010: 1361). Kadı Sinan, Bolu'ya bağlı Çağa kazâsında kadılık yapmış ve bu esnada bir mescit ve bir muallimhane bina ettirmiştir (438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), 1994: 445). Mahmud Efendi'nin bir erkek ve iki kız kardeşi olduğu bilinmektedir (BOA, TS.MA.d. 6989, 15b; TS. MA.d. 7051). Erkek kardeşi Ahmed Çelebi de tıpkı babası ve kardeşi gibi ilmiyeye mensuptur ve Kanuni devrinde Filibe'de kadılık yapmıştır. Aynı zamanda şâirdir ve "Riyazî" mahlasıyla tanınmaktadır (Latîfi, 1314: 173). Anne-baba bir kız kardeşlerinin isimleri Fatma ve Ayşe'dir. Tüm kardeşlerinin kendisinden oldukça uzun bir süre önce vefat ettiği anlaşılmaktadır. Zira vakfiyenin düzenlendiği Cemaziyelahir 988/Temmuz 1580'de kız kardeşlerinden de onların çocuklarının tamamından da merhûm/merhûme diye söz edilmektedir (BOA, TS.MA.d. 6989; TS. MA.d. 7051). Erkek kardeşi Ahmed Çelebi'nin ise Latîfi'nin *Tezkire*'sini yazdığı tarih olan 1546'dan önce Kanuni devrinde öldüğü anlaşılmaktadır (Latîfi, 1314: 173; Sevgi, 2003: 111). Annesi hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunamamış olan Rızâî Mahmud Efendi'nin hiç evlenmediği rivayet edilmektedir (Mehmed Süreyya, 1308: 4/313; Uzun, 2008: 71; Karataş, 2013: 33). Vârisleri arasında kendi alt soyundan gelen kimsenin bulunmaması bu durumu doğrulamaktadır.

2. Vefatı

Rızâî Mahmud Efendi'nin ölüm tarihi üzerinde birkaç farklı görüş bulunmaktadır. Atâyî ve Mehmed Süreyya onun 29 Cemaziyelahir 987/23 Ağustos 1579'da vefat edip Eyüp Sultan Türbesi yakınlarına defnedildiğini ifade etmişlerdir (Atâyî, 2017: s. 1000; Mehmed Süreyya, s. 313). Müstakimzâde ise 100 yaşına yaklaşmışken 1 Receb 987/24 Ağustos 1579'da bu dünyadan göçtüğünü ölümüne tarih düşürülen bir beyte dayanarak bildirmiştir (Müstakimzâde, 2014: 458):

Ta'miyye vechi üzre târihin

Didi hâtif Rızâî bî-dil (987)

Kınalızâde ve Şemseddin Sami ise onun, ay ve gün vermeksizin 988/1580-81 yılında ömrünü tamamladığını dile getirmektedir (Kınalızâde, 1989: 409; Şemseddin Sami, 1308: III/2286). Baba Çelebi'nin vakfiyesinin Evâil-i Cemaziyelahir 988/Temmuz 1580 tarihinde düzenlendiği göz önüne alındığında tüm bu

3 *Sicill-i Osmanî*'de Trabzonlu olduğu dile getirilmekteyse de bu kabul görmemiştir. Bkz. Mehmed Süreyya (1308: 4/ 313).

tarihler imkân dâhilindedir. Vakfiyenin düzenlenmesi esnasında vârisleri hazır bulunup, mirastaki hisselerini mahkeme huzurunda teslim aldıkları ve böylece zimmetini ibra ettiklerini bildirmişlerdir. Bundan sonra vakfiye tanzim edilmiştir. Dolayısıyla ölümüyle vârislerin mahkemede hazır buldukları tarih arasındaki zaman farkının yakın olması daha makul görünmektedir.

Eyüp Sultan Türbesi civarında olduğu ifade edilen kabrinin (Atâyî, 2017: 1000; Müstakimzâde, 2014: 458) yerini sağlığındayken kendisinin seçtiği anlaşılmaktadır. Zira 982-983/1574-1575 tarihli Eyüb Vakfı muhasebe kayıtlarında icâre-i mu'accele ile mezar yeri kiralyanlar arasında Baba Çelebi'nin de ismi geçmektedir. Baba Mahmud 4800 akçeye 4×10 zira' ebatlarında bir mezar yeri kiralamıştır (Yerasimos, 1998: 148).

3. Vakfiyeleri

Rızâî Mahmud Efendi'nin vakfiyesinin günümüze ulaşabilen iki farklı nüshası bulunmaktadır. Bunlardan ilki ciltli halde olup 20 varaktır. Vakfiyenin başında Rumeli Kazaskeri Mehmed b. Şeyh Mehmed tarafından aslına uygun olarak çıkarılmış bir suret olduğu ifade edilmiştir; BOA, TS.MA.d. 6989'da kayıtlıdır. Vakfiyenin sonunda Evâil-i Cemaziyelahir 988/Temmuz 1580 tarihinde yazıldığı dile getirildikten sonra büyük bir kısmı ilmiye sınıfına mensup, devrin önde gelenlerinden yirmi dört kişinin ismi şuhûdu'l-hâlde yazılmıştır. Kâtip yirmi beşinci isim olarak kendini "Kâtibu'l-hurûf Mevlânâ Muslihuddin b. Muharrem Fakih el-Mülâzım mine'l-kâdî bi'l-askeri'l-muzafferi bi-Vilâyeti Anadolu" şeklinde kaydetmiştir. Farklı bir tarih bulunmadığına göre söz konusu suret, vakfiyenin düzenlendiği esnada istinsah edilmiş olmalıdır.

İkinci nüsha ciltli değildir ve tomar halinde uzunca bir şekilde yazılmıştır; BOA, TS.MA.d. 7051'de kayıtlı olup 14 Zilkade 1000/22 Ağustos 1592'de çıkartılmış bir surettir. Kâtibi Mehmed b. Yusuf'dur. Vakfiyenin baş taraflarında iki mühür ve kâtibin yanı sıra üç farklı isim daha yer almaktadır. Bunlar vakfiyenin kural-lara uygunluğunu onaylamışlardır. İki kazasker dairesine mensup olup, ilki Anadolu Kazaskeri müvel-lâsi⁴ İvaz b. Balı iken diğeri Rumeli kazaskeri Muhammed b. Mustafa'dır. Üçüncü kişi ise evkâf müfettişi Hüseyin b. Yusuf'tur. Bu isimlerin hemen üstünde vakfın istibdali ile ilgili bir fetva sureti kaydedilmiştir:

Sûret-i Fetvâ-yı Şerif;

Zeyd mütevellisi olduğu vakıf nukûdu zâyi' olmak ihtimâli olmağla re'y-i hâkimle vakfın nâfi' akara tebdîle kâdir olur mu? Beyân buyurula.

el-Cevâb: Olur.

Ketebe el-Fakîr Ali -ufiye anhu-.

Evâil-i Cemaziyelahir 988/Temmuz 1580 tarihli nüshada yer almayan bu fetvanın sahibi Ali, Zenbilli Ali Efendi olmalıdır. Zira onun bu yönde bir fetvası bulunmaktadır (Zenbilli Ali Efendi, 1995: 201)⁵.

Her iki vakfiye nüshası karşılaştırıldığında birkaç kelimenin farklı yazılışı dışında asla taalluk eden bir de-ğişikliğin bulunmadığı görülmektedir⁶. Vakfiye, Rızâî Mahmud Efendi'nin ölümünden sonra vasi olarak tayin etmiş olduğu Hoca Sadeddin Efendi tarafından düzenletirilmiştir. *Tâcü't-Tevârih* yazarı ve Osmanlı

4 Müvellâ, belirli bir davayı veya ihtilâfı çözmek için ya da hakem, bilirkişi olmak üzere tayin edilen yetkiliye verilen addır. Bkz. (Sertoğlu, 1986: 235).

5 Vakfiyede kaydedilmiş aynı ifadeler, Çatalcalı Ali Efendi'nin fetvaları arasında da yer almaktadır. Bkz. *Fetvâ-yı Ali Efendi* (1324: 242). Ancak vakfiyenin istinsah tarihi göz önüne alındığında söz konusu fetvayı veren "Ali" nin Zenbilli Ali Efendi (ö. 932/1526) olduğu anlaşılacaktır. Zira Çatalcalı Ali Efendi 1041/1631'de dünyaya gelmiştir. Fetvalarına ait en eski tarihli yazma nüsha ise 1100/1689 yılına aittir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İpşirli (1993: 234-235); Kallek (1995: 438).

6 Örneğin ilk vakfiyede vakfa ait emlakın konumlarını bildirmek için kullanılan "mahalle-i" kelimesi, ikinci vakfiyede üç yerde "mah-rûse-i" şeklinde ifade edilmiştir. Aynı şekilde ilk vakfiyede "tarîk-i âmmm" ikincisinde "tarîkle", ilkinde "hâl-i huyûtunda" olan ifade ikincisinde "hayatında" olarak kaleme alınmıştır.

Devleti'nin 22. Şeyhülislamı olan Hoca Sadeddin Efendi vakfiyenin düzenlendiği tarihlerde III. Murad'ın hocası olduğundan sarayda "Hâce-i Sultani", "Reîsu'l-ulemâ", "Hoca-i Cihan Sadeddin Efendi" gibi unvanlarla anılmaktaydı ve bir hayli nüfuzluydu (Daş, 2003: 101). Henüz kırklı yaşlarındaki Hoca Sadeddin'in saray nezdinde saygı duyulan Rızâî Mahmud'un hayır işlerini yerine getirmek ve vakfiyesini tanzim ettirmek üzere tayin edilmesini, her ikisinin de saygın konumu ve aynı çevreden oluşlarıyla izah etmek mümkündür.

Hoca Sadeddin kendisine tevdi edilen bu işlemi vekil olarak tayin ettiği Mevlânâ Ahmed Çelebi aracılığıyla yapmayı tercih etmiştir. Mevlânâ Ahmed Çelebi, müteveli Ahmed Çelebi b. Mehmed'in de hazır bulunduğu mahkemede Rızâî Mahmud Efendi'nin önce henüz sağlıklıyken düzenlediği iki vakfiyeyi anlatarak söze başlamıştır. Bu vakfiyelerden günümüze ulaşmamış olan ilkinin varlığını;

"Bundan esbak Mahrûse-i Kostantiniyye'de Mevlânâ Hamdi Mehmed eş-şehîr bi-Saçlı Emir Efendi hâkimu'ş-şer' iken üç kere yüzbin altmış bin (360.000) râyicu'l-vakt dirhem-i Osmanîyi cümle malından ifrâz ve ihrâc idüb vakf ettikten sonra müteveliye teslim edip her nice isterse zikr olunan nukûdun tasarrufun ve tağyîr ve tebdîlin ve ibdâl ve istibdâlin kendü nefsi nefislerine şart idüb zikr olunan meblağın vakfiyetin Mevlânâ-yı müşârün ileyh hükm edip tescîl edip müstegall-i vakf-ı yed yazmış idi,"

ifadeleriyle haber vermektedir (BOA, TS.MA.d. 6989, 6 a-b). Buna göre Rızâî Mahmud Efendi 360.000 nakit akçeyi müteveliye teslim edip, değiştirme hakkını kendisinde saklı tutmak üzere vakfettiğini İstanbul kadısı -Saçlı Emir Efendi diye meşhur- Mevlânâ Hamdi Mehmed'e tescil ettirmiştir. Bu ifadelerde vakfiyenin tarihine ilişkin bilgi verilmemiştir. Ancak Saçlı Emir Efendi'nin 958/1551-52 yılında İstanbul kadılığı görevini yerine getirdiği göz önüne alınırsa ilk vakfiye de bu yıllarda düzenlenmiş olmalıdır (Beyazıt, 2014: 141).

Ahmed Çelebi bundan sonra vâkıf Rızâî Mahmud Efendi'nin yine hayatta ve sağlıklı iken, sahip olduğu on iki mülkünü sınırları ve müştemilâtı ile birlikte ayrıntılı bir şekilde sıralayıp vakfettiğini, bunlardan Kasımpaşa Mahallesi'nde yer alan iki menzilin kendisinin vefatından sonra satılıp geliriyle bir medrese yapılmasını arzu ettiğini dile getirmiştir. Değişiklik yapabilme hakkını elinde bulunduracak şekilde düzenlediği bu vakfiyenin tescil tarihi Evâil-i Muharrem 965/Ekim 1557'dir⁷. Ahmed Çelebi içeriğini ifade ettiği bu vakfiyeyi yazılı olarak da mahkemeye ibrâz etmiştir. Mahkemeye teslim edilen vakfiye okunup incelendikten sonra muhtevasının Ahmed Çelebi'nin dile getirdiklerine uygun olduğu anlaşılmıştır.

Mahmud Efendi hiç evlenmediği için geride mirasçı olarak kendi alt soyundan gelen akrabası bulunmamaktadır. Az sayıdaki yakını vakfiyenin tanzimi esnasında mahkemede hazır bulunmuşlardır. Bunlar vâkıfın anne- baba bir kız kardeşi merhûme Fatma Hatun'un oğlu olan merhûm Mustafa Bey'in oğlu Zülfikar ve kızı Fatma ile anne-baba bir diğer kız kardeşi merhûme Ayşe Hatun'un kızı merhûme Fatma Hatun'un oğulları Şükrullah ve Mustafa'dır. Böylece toplam dört kişi olan mirasçıları, kız kardeşlerinin torunlarıdır. Onlar Mahmud Efendi'nin ne kadar uzun bir ömür sürdüğünün de adeta kanıtı gibidir. Zira kardeşlerinin

7 "...Bu cümle zikr olunan akarâtı vakf ettikten sonra Kasım Paşa Mahallesi'nde vâkî' olub hudûduyla mezkûr olan iki menzil vâkıf fevt olduktan sonra müteveli ve hâkimu'ş-şer' marifetiyle bey' olunub semeni medrese-i şerîf binasına sarf oluna deyu şart edip ve cümle evkâfının tevliyeti ve nezâreti ve tebdîli ve tağyiri ve taklil ve teksiri ve ibdâl ve istibdâli ve ziyâde ve noksani ve 'azli ve nasbi ve ahz u terki sâir vücûh-ı tasarrufatı ve sunûf-ı teberru'âtı kendilerinin yed-i kerîmelerinde koyub ve nefsi nefislerine müfvevz kılıb kendülerinden sonra evkâfının tevliyetini fahrû'l-emâsîl ve'l-emced Abdurrahman Çelebi b. Muhammed'e ba'de-hu re'y-i hâkimu'ş-şer'e müfvevz ola deyu şart edip zikr olunan evkâfı li-ecli'l-ahkâm ve't-tescîl müteveliye teslim ettikten sonra mahmiye-yi mezbûrede ol vakit nâibu'ş-şer' olan Mevlânâ Emrullah b. Mehmed evkâf-ı mezkûrenin sıhhat ve vakfiyyetine ve lüzûmuna hükm edip 965 senesinde vâkî' şehri-i Muharremi'l-harâmın evâili ile müverreh bir vakfiye yazmış idi deyüp vakfiye-yi mezbûreyi ibrâz edip ..." (BOA, TS.MA.d. 6989, 9a-9b).

de, onların çocuklarının da tamamı bu dünyadan ondan çok daha önce ayrılmıştır. Geride kalan dört mirasçının huzurunda Mahmud Efendi'nin 360.000 akçeyi vakıf için borç olarak ödemeyi taahhüt ettiği resmî olarak ispat edilmiş ve bu miktar terekeden ayrılmıştır. Bundan sonra mirasçılar hisselerine düşen miktarı almışlar ve başka bir hakları kalmadığını ibrâz edip çekilmişlerdir. Tüm bu işlemlerin ardından Mahmud Efendi'nin ölümünden sonra yürürlüğe girmesi için vasiyet ettiği vakfiyesi mütevellî huzurunda dile getirilmiş ve geçerli olduğu onaylanıp kayda geçirilmiştir (BOA, TS. MA.d. 6989, 15b-19a; BOA, TS.MA.d. 7051)

4. Vakfın Hayır Hizmetleri

4.1. Mescid ve Medrese İnşası

Rızâî Mahmud Efendi ilk vakfiyesinde satılıp bedelinin medrese binasına harcanmasını istediği Kasımpaşa'daki iki menzilin sağlığında satmış ve buradan elde ettiği 360.000 akçenin mirasından alınmasını vasiyet etmiştir. Ölümünden sonra mirasçılarının alacakları miras hakkı ödendikten sonra söz konusu 360.000 akçe mütevellîye teslim edilmiştir. Bu esnada mütevellînin elinde Mahmud Efendi'nin sağlığında, 958/1551-52'de teslim ettiği 360.000 akçe zaten bulunmaktadır ve böylece vakfın nakit mal varlığı toplam 720.000 akçeye ulaşmıştır.

Rızâî Mahmud Efendi ölümünden sonra vasiyeti üzerine Hoca Sadeddin tarafından düzenlenen vakfiyesinde elde mevcut bulunan 720.000 akçe nakit parayla bir mescid inşa edilmesini istemektedir. Bu mescidin yakınında ayrıca bina edilecek on odaya yerleştirilecek ilim ehli on sâlih kimseye Hadis, Tefsir gibi İslâmî ilimlere dair dersler verilecektir. Bu dersleri verecek hocanın ise resmî vazifeden el etek çekip emekli olmuş, ilim ehli, sâlih, dindar ve takva ehli bir kimse olması gerektiği ifade edilmiştir. Belirli günlerde inşa edilen mescide gelip mescidin yakınındaki odalarda meskûn olan bu on talebeye Hadis okuyacak, uygun olanlara da Hadis, Tefsir ve diğer dinî ilimlere dair dersler vermesinin mukabilinde on beş akçe ücret alacaktır. Ders verdiği öğrencilere de günde birer akçe ödenecektir. Bunun yanı sıra kırâat ilmine ayrıca önem verilmiş ve Kırâat-ı 'Aşera'yı iyi bilen, Kur'ân-ı Kerim'i tecvid ve tertille okuyabilen bir şeyhu'l-kurrânın da on öğrenciye kırâat-ı 'aşera üzere Kur'ân dersleri talim ettirmesi arzu edilmiştir. Kur'ân derslerine devam eden on öğrenciye de birer akçe verilecek, hocaları ise beş akçe ücret alacaktır. Tüm bu şartlar aslında İslâmî ilimlerin öğretildiği dönemin mutadlarından sayılabilecek yatılı bir medreseye işaret etmektedir. 18. yüzyılda "Baba Mahmud Efendi Medresesi" (BOA, C.MF. 18/883; C.MF. 182/9096), "Baba Mahmud Efendi Darülhadisi" (BOA, TSMA.E 406/31; AE. SAMD.III. 24/2254; AE.SMS.T.III 289/23161; TSMA.E 765/13), "Baba Mahmud Darülhadisi" (BOA, AE.SAMD.III 24/2254; TSMA.E 765/13) adlarıyla anılan bir medresenin varlığı bilinmektedir. Bu medresenin yeri belgelerde "İstanbul'da Saraçhane kurbünde" (BOA, TSMA.E 765/13), "İstanbul'da Haydarhane⁸ kurbünde" (BOA, TSMA.E 765/13; AE.SMHD.I. 34/2023; TSMA.E 406/31; C.MF. 182/9096; TSMA.E 406/31), "İstanbul'da Saraçhane kurbünde Karagöz Mahallesi'nde" (EV.HMH.d. 8395), "Şehzâde kurbünde Muhtesib Karagöz Mahallesi'nde"⁹ (İ.DH. 541/37670) şeklinde geçmektedir.

Medresenin adının ilerleyen yıllarda "Baba Mahmud Bekir Ağa" olarak da anılmaya başlandığı görülmektedir. Bu ismin geçtiği elimizdeki en erken tarihli belge 29 Zilhicce 1259/20 Ocak 1844'de İstanbul

8 Haydarhane Camii ve Tekkesi Fatih'de Saraçhane'de Horhor Caddesi civarında II. Bayezid döneminde Şeyh Ali Haydar Dede tarafından tesis edilmiştir. Haydarî Hüseyin Dede Zaviyesi olarak da bilinen ve uzun yıllar Kadiriî tarikatına bağlı olarak hizmet veren Haydarhane, 1307/1891'de yıkılmış ve 1308/1892-93'te yeniden inşa edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Köse (Aralık 2018: 849-850); Ayvansarâyî (2001: 139); Öz (2015: 1/69).

9 Muhtesip Mehmed Bey'in inşa ettirdiği Muhtesib Karagöz Mescidi Saraçhane'de Horhor Caddesi Kavalalı Sokak'ta bulunmaktaydı. Bkz. Ayvansarâyî (2001: 228); Öz (2015: 82); Göncüoğlu (2009: 56).

ve civarındaki medreselerde bulunan talebelerin nüfusunu gösteren defterdir (BOA, NFS.d. 58, s. 141). Burada medresede sakin olan on beş kişi kaydedilmiş ve “Şehzâde civarında Muhtesib Karagöz Mahallesi’nde kâin ahşab olarak 7 odalı Baba Mahmud Bekir Ağa’nın Darülhadis Medrese-i Şerifi” başlığıyla gösterilmiştir. 1265/1849 yılında da medrese “İstanbul’da Şehzâde Câmi-i Şerifi civarında Muhtesib Karagöz Mahallesi’nde vâki’ Baba Mahmud Bekir Ağa Medresesi” olarak kayda geçirilmiştir (BOA, DVN. 51/66). Kütükoğlu, İstanbul ve civarında bulunan medrese ve camilerdeki talebe ve hademelerin nüfusunun kaydedildiği 25 Cemaziyevvel 1206/20 Ocak 1792 tarihli defterde Kıztaşı ile Şehzâdebaşı arasındaki medreseler arasında gösterilen “Darülhadis-i Ebubekir Efendi”nin, Baba Mahmud Bekir Ağa Darülhadisi ile aynı yer olduğu kanaatindedir (BOA, KK.d. 6589, s. 11; Kütükoğlu, 2000: 259). Darülhadisin yerinin de Pervititch’in hazırladığı İstanbul planında Şehzâdebaşı’nda Kavalalı Sokağı’nda Subhi Paşa Konağı’nın üst tarafında gösterildiğini belirterek İstanbul Üniversitesi Film Merkezi¹⁰ binasının civarında bulunabileceğini ifade etmektedir (Kütükoğlu, 2000: 259; Kütükoğlu, 1976-77: 304).

Baba Mahmud Medresesi’nin özellikle medreselerdeki öğrenci kayıtlarını gösteren defterlerde niçin “Bekir Ağa” ya da “Ebubekir” adıyla birlikte kullanılmış olduğu elimizdeki verilerle şimdilik aydınlatılmamıştır. Zira bu kayıtlarla paralel zamanlarda da daha sonra da “Baba Mahmud” tek başına söz konusu medreseye ad olmayı sürdürmüş görünmektedir¹¹.

Baba Mahmud evkafından söz edilirken vakfa ait tek kurum olarak karşımıza medresesi çıkmaktadır. Vakfiyesinde inşa edilmesini istediği mescidin varlığına dair hiçbir kayda rastlanmamıştır. Aslında bu durum vakfiyenin 14 Zilkade 1000/22 Ağustos 1592’de istinsah edilmiş olan ikinci nüshasının baş taraflarına yazılan vakfın istibdali ile ilgili fetvayı da açıklamaktadır. Esas vakfiyenin düzenlenişin ardından geçen on iki yıl içinde mescidin inşası gerçekleştirilememiş olmalıdır.

4. 2. Ailesi ve Utekâsına Yönelik Hayır Hizmetleri

Mahmud Efendi daha önce de ifade edildiği üzere ilmiye sınıfına mensup bir ailede yetişmiştir. Babası Mevlânâ Sinan b. Hacı Hamza Bolu’ya bağlı Çağa kazâsında kadılık vazifesini yerine getirdiği sırada bir mescit ve bir muallimhane yaptırıp 40.000 akçe vakfetmiştir (438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), 1994: 445). Mahmud Efendi de 1530’dan önce var olduğu bilinen bu mescidin bakım ve onarım masrafları için kendi vakfından bir pay ayrılmasını istemiştir. Buna göre vakfın gelirlerinden arta kalan kısmından yeterli bir miktar babasının mescidi için harcanacaktır. Vakfiyede geçtiği şekliyle “kifâyet miktarı” olarak nitelendirilen bedelin ne kadar olacağına dair bir ayrıntı verilmemiştir.

Kanuni devrinde Filibe’de kadılık yapmış olan erkek kardeşi Ahmed Çelebi de tıpkı babası ve kardeşi gibi ilmiyeye mensuptur ve Filibe’de kadılık yapmıştır (Latîfi, 1314: 173). Ahmed Çelebi’nin Filibe’de bir cami ve bir de muallimhane inşa ettirdiği düşünülmektedir. Evliya Çelebi’nin 17. asrın ortalarında Filibe’yi ziyaret ettiği esnada şehrin içinde “rûşen” olduğunu zikrettiği Yeşiloğlu Camii uzun yıllar varlığını sürdürebilmiştir (Evliya Çelebi, 1999: 217). Zira 1908’de Filibe’de Aslıhan Bey Mahallesi’nde Yeşiloğlu Camii’nin ayakta olduğu bildirilmektedir (Karta, 2005: 112). Ayverdi’nin son devirde “Yeşil Camii” şeklinde anıldığı-

10 İstanbul Üniversitesi Film Merkezi 1956 yılında Anadolu uygarlıklarının belgesel filmlerle tanıtımını sağlamak gayesiyle kurulmuştur. Bkz. Çelikan (2020: 536).

11 “İstanbul’da Haydarhane kurbünde vâki’ Merhûm Baba Mahmud Vakfı’ndan” (29 Şaban 1211/27 Şubat 1797) (BOA, C.EV. 80/3973); “Haydarhane nezdinde vâki’ Merhûm Baba Mahmud Efendi Medresesi” (21 Safer 1205/30 Ekim 1790) (BOA, C.MF. 18/883); “Baba Mahmud Efendi Darülhadisi” (3 Şaban 1214/31 Aralık 1799). (BOA, TSMA.E 406/31); “Şehzâde kurbünde Muhtesib Karagöz Mahallesi’nde vâki’ Baba Mahmud Efendi Medresesi’nin” 26 Cemaziyelahir Sene 1282/16 Kasım 1865) (BOA, İ.DH. 541/37670); “Haydarhane civarında Baba Mahmud Efendi Kurrâhanesi” (20 Safer 1325/22 Mart 1323/4 Nisan 1907) (BOA, BEO. 3030/227237/2).

nı ve yakın zamanlara kadar varlığını sürdürdüğünü teyit ettiği bu camiye ilerleyen süreçte ek vakıflarda bulunduğu anlaşılmaktadır (Ayverdi, 1982: 29, 30; BOA, HAT 1447/51). Ancak kardeşi Mahmud Efendi vakfiyesinde buradaki camiye değil de mektebi desteklemeyi tercih etmiştir. Yeşilzâde Ahmed Efendi'nin Filibe'de Haracî Hamza Mahallesi'nde inşa ettirdiği mektebin tamiri için Rızâî Mahmud Efendi yeterli miktarda para sarf edilmesini istemiştir (BOA, TS.MA.d. 6989, TS.MA.d. 7051). 1132/1720 yılına ait bir belgede bu mektebe muallim ataması yapıldığı kaydedilmiştir (BOA, İE.EV.56/6200). Demek ki mekteb 18. asırda henüz faaliyetini sürdürmektedir.

Rızâî Mahmud Efendi akrabalarından fakir olanlara günde on beş akçe ayrılmasını arzu etmiştir. Bundan sonra artacak olan gelirlerin ise yetim ve dullardan uygun bulunan kimselerin nafaka ve giyim-kuşam ihtiyaçlarının karşılanmasına sarf edilmesini istemiştir.

Osmanlı toplumunda adet olduğu üzere utekâ yani azat edilmiş köleler de vakfiyede kendilerine yer bulmuşlar, hatta doğrudan isimleri verilerek kendilerine azımsanmayacak bir miktar ödenmesi şart koşulmuştur.¹²Rızâî Mahmud Efendi bunların dışında yakınlık derecesinden bahsetmediği iki kişiye daha yevmî akçe tayin edilmesini istemektedir.¹³

Tablo 1. Utekâsından ve diğer uygun gördüğü kişilerden yevmiye verilmesini istedikleri

| İsmi | Ücreti |
|-------------------------------|---------|
| Haydar b Abdullah | 10 akçe |
| Cafer b Abdullah | 10 akçe |
| Hasan b Abdullah | 5 akçe |
| Mevlânâ Mehmed Çelebi b İlyas | 5 akçe |
| Seyyid Mehmed | 3 akçe |

5. Vakfın Görevlileri ve Kendilerine Ödenen Ücretler

Mahmud Efendi vakfı için mütevellî ve nâzır tayinini bizzat kendisi yapmış buna göre tevliyet için Ahmed Çelebi b. Mehmed'i uygun bulurken nezâret vazifesine ise Mevlânâ Ahmed Çelebi b. Sinan'ın getirilmesini arzu etmiştir. Bunların dışındaki vakıf görevlilerinden öğrenim faaliyetinde bulunacak hocalar ile vakfın kâtibi ve muhasebecisi konumundaki câbîsinin nasıl kimseler olması gerektiğine dair bazı şartlar öne sürmüştür. Buna göre mescidin yakınına inşa edilecek odalarda kalan öğrencilere ders verecek müderris ilim sahibi, sâlih, dindar, takva ehli ama emekli bir kişi olmalıdır. "Tarîk-i mansıbdan fâriğ ve mütekâid" bulunma şartının öncelikli olarak yazılmasının ardında ilim taliplerine rehberlik edecek hocalarının başka meşguliyetinin olmaması, dolayısıyla kafası dingin ve huzurlu bir şekilde öğrencileriyle ilgilenmek için yeterli vakte fazlasıyla sahip bulunması düşünülmüş olabilir. Kendisi de uzun yıllar müderrislik yaptıktan sonra emekliye ayrılmış olan Rızâî Efendi belki de emeklilik günlerinin nasıl daha verimli geçirileceğini tecrübe etmesinden hareketle böyle bir şart öne sürmüştür. Böylece vakfiyede müderrise dair ifadeler;

"tarîk-i mansıbdan fâriğ ve mütekâid bir ehl-i ilim ve sâlih ve deyyin ve takiyy kimesne eyyâm-ı mu'tâdede mescid-i mezbûra gelib hücerât-ı mezkûrede sâkin olan sulehâ-i mezbûrûn mahzarlarında kütüb-i ehâdîsden bir mikdâr hadîs-i şerîf nakl eyleyüb ve tefsîr

12 "Utekâmdan Haydar b. Abdullah'a yevmî on akçe vazife verile ve Cafer b. Abdullah'a yevmî on akçe vazife verile ve Hasan b. Abdullah'a yevmî beş akçe vazife verile" (BOA, TS.MA.d. 6989, TS.MA.d. 7051).

13 "Mevlânâ Mehmed Çelebi b. İlyas'a yevmî beş akçe vazife verile ve Seyyid Mehmed'e yevmî üç akçe vazife verile" (BOA, TS.MA.d. 6989, TS.MA.d. 7051).

ve hadîs kırâatına kâdir olanlara ders verib ve sâir ‘ulûm-i diniyye ve şer’iyye dahi kırâata râgîb bulunursa onlara dahi ders verib yevmî on beş akçeye mutasarrîf ola”

şeklinde kaleme alınmıştır.

İlim taliplerine kırâat dersi verecek şeyhu’l-kurrâ için de müderrise benzer ayrıntılı şartlar karşımıza çıkmaktadır. Buna göre şeyhu’l-kurrâ, kırâat-ı ‘aşerayı iyi bilmeli, pek tabii ki tecvid ilmine vâkıf bulunmalı ve Kur’ân-ı Kerim’i tertîl üzere kırâate kadir Kur’ân ehli bir kimse olmalıdır. Mesleğini icra için gerekli donanımının yanı sıra ahlâkî meziyetleri de dikkate alınmakta, sâlih ve takva ehli bir mü’min olması istenmektedir¹⁴.

Vakfın kâtipliğini yapacak kimse ise öncelikle “müstakîm” yani doğru, dürüst bir kimse olmalıdır. Yazı ve muhasebeyi iyi bilmesi de elbette vazifesini icra edebilmesi için gereken özellikler arasındadır¹⁵. Câbîden ise tek ama etkili bir beklenti vardır o da tıpkı kâtib gibi “müstakîm” bulunmadır¹⁶. Bunların dışındaki görevliler için özel nitelikler belirlenmemiştir. Onların seçimi konusundaki tasarruf yetkisi mütevelliyeye bırakılmıştır.

Tablo 2. Vakfiyedeki görevlendirmeler

| Görevli | Görev yeri | Nitelikleri | Ücreti |
|------------------------------|--|--|--------------------------|
| Nâzır | | | 10 akçe |
| Mütevellî | | | 20 akçe |
| İmam | Vâkıfın parasıyla inşa ettirilecek cami | | 4 akçe |
| Müezzin | Vâkıfın parasıyla inşa ettirilecek cami | | 3 akçe |
| Kayyım | Vâkıfın parasıyla inşa ettirilecek cami | | 2 akçe |
| Medrese talebeleri (10 kişi) | Mescidin yanında inşa ettirilecek odalar | | Toplam 10 akçe |
| Müderris | Mescid (hücrelerdeki öğrencilere) | Emekli, ilim sahibi, sâlih, takva ehli | 15 akçe |
| Şeyhu’l-kurrâ | Yer belirtilmemiş | Kırâat-ı aşerayı iyi bilen, Kur’ân-ı Kerim’i tecvid ve tertille okuyabilen, sâlih ve takvalı | 5 akçe |
| Câbî | | Müstakîm | 5 akçe |
| Kâtib | | Müstakîm, muhâsib ve ehl-i kalem | 5 akçe |
| Cüzhanlar (10 kişi) | Mescid | | 1,5 akçe (her biri için) |

Vakfiyede ayrıca her gün sabah namazından sonra on kişinin bir araya gelip vâkıfın ruhu için Kur’ân-ı Kerim’den birer cüz okumaları istenmektedir. Böylece üç günde bir hatim indirilecek ve vâkıfın ruhuna dua edilecektir. Cüzhanlıkla görevlendirileceklerin kimler olduğu vakfiyede belirtilmiştir. Bunlardan üçü imam, müezzin ve câbîdir. Geriye kalan yedi kişinin tayin yetkisi Hoca Sadeddin’e bırakılmış ve her birine okudukları cüzlerin karşılığında vakfın gelirlerinden günde bir buçuk akçe ödenmesi öngörülmüştür.

14 “Ehl-i Kur’ân’dan uslûb-ı kırâat-ı ‘aşeraya ‘âlim ve Nazm-ı Şerîfi tecvid ve tertille kırâate kâdir bir sâlih ve takiyy kimesne şeyhu’l-kurrâ olub eyyâm-ı mu’tâdede ‘ala nehci’l-âdet mescid-i mezbûra gelib talebe-i ehl-i Kur’ân’dan on nefer kimesneye kırâat-ı ‘aşerayı talim idüb yevmî beş akçeye mutasarrîf ola” (BOA, TS.MA.d. 6989; TS.MA.d. 7051).

15 “Bir müstakîm ve muhâsib ve ehl-i kalem kimesne kâtib nasb olunub cihet-i kitâbeti kemâ hiye edâ ettikten sonra yevmî beş akçe vazife verile”

16 “Evkâf-ı mezbûreye bir müstakîm kimesne câbî olub hizmet-i cibâyeti kemâ hiye edâ ettikten sonra yevmî 5 akçe vazife verile”

6. Vakfın İşleyişi ve Tespit Edilebilen Görevlileri

6.1. Baba Mahmud Medresesi/Darülhadisî

Rızâî Baba Mahmud Efendi'nin hayatını anlatan kaynaklarda onun Süleymaniye Camii yakınında bir medresesi olduğu bilgisi verilmektedir (Atâyî, 2017: 1000; Müstakimzâde, 2014: 458; Mehmed Süreyya, 1308: 4/313). Baba Çelebi adıyla bilinen bu medrese Mimar Sinan tarafından inşa edilmiştir (Sâî, 2003: 103, 188). İnşa tarihi belli olmayan medresenin kırklı medreseler arasında yer aldığı ifade edilmektedir (Baltacı, 1976: 119). Bu bilginin kaynağı, el-Mevlâ Ma'rûf Efendi'nin kırk akçe ile Sultan Süleyman Camii yakınındaki Baba Çelebi Medresesi'nde müderris olduğunun dile getirilmesidir. Buna göre Ma'rûf Efendi, Baba Çelebi Medresesi'nden sonra Muharrem 987/Şubat-Mart 1579'da Eski İbrahim Paşa Medresesi'ne atanmıştır (Atâyî, 2017: 943). Burada dile getirilen tarih, Baba Efendi'nin vakfiesinin düzenlenmesinden daha öncesine aittir. Bu durumda Baba Efendi'nin medresesinin vakfiye düzenlenmeden önce inşa edilmiş olma ihtimali ortaya çıkacaktır. Eğer böyle kabul edilirse vakfiyede medrese binası için vakfedilen iki ev ve inşa edilmesi istenen talebe hücreleri nasıl değerlendirilecektir? Baba Mahmud'un iki ayrı medresesi mi vardır? Yoksa Atâyî'nin verdiği tarihte bir yanlışlık mı söz konusudur? Baba Efendi'nin iki medresesi olduğuna dair bir bilgiye rastlanmamıştır. Ancak yine de bu hususa dair elimizdeki veriler şimdilik yeterince açık olmadığından konuya ihtiyatla yaklaşmakta fayda vardır. Farklı belge ve kaynaklar ortaya çıktıkça durum daha iyi anlaşılacaktır.

Kesin olan husus ise Rızâî Mahmud Efendi'nin vakfı bünyesinde uzun asırlar boyunca hizmet vermiş bir medresenin varlığıdır. Medresede öğrenim göreceğ öğrencilerin iskânı için yapılmasını planladığı on hücre/oda Saraçhane'de Haydarhane vakfına ait bir arsa üzerinde inşa edilmiştir. Bu medresenin arsası için yılda 90 akçe mukataa ödenmektedir¹⁷. Ancak gurre-i Rebiulahir 1121/10 Haziran 1709 tarihli bir mahkeme kaydına göre 50 yılı aşkın süredir Haydarî Hacı Hüseyin Tekkesi şeyhinin almakta olduğu Baba Mahmud Darülhadisî'nin arsasının mukataasına bir süredir yine aynı vakfa ait Haydarhane Mahallesi'ndeki mescidin mütevellisi el koymaktadır. Söz konusu mukataanın haksız yere alındığı dile getirilerek durumun eski haline döndürülmesi istenmektedir (İstanbul Kadı Sicilleri, Bab Mahkemesi 92 Numaralı Sicil (H. 1120-1121/M. 1709), 2019: 60/420, hüküm no: 474)

Vakfiyede on olarak öngörülen hücre/oda ve talebe sayısı 1206/1792'de sekiz oda ve sekiz hücre sahibi olarak kaydedilmiştir. Hücre sahibi sekiz kişiden üçünün hizmetinde ikisi mülâzım olmak üzere üç molla bulunmakta, böylece medresede yaşayan toplam nüfus on bire ulaşmaktadır (BOA, KK.d. 6589, 11). 1259/1844'de ahşaptan yapıldığı ayrıntısı verilen yedi oda ve toplam on beş medrese sâkini kaydedilmiştir. Bunlardan sekiz kişi 20-28 yaşlarında iken dördü 30-36, üçü ise 40-45 yaş aralığındadır (BOA, NFS.d. 58). 1286/1869 yılında ise medresenin nüfusu yirmi iki kişiye ulaşmıştır (Kütükoğlu, 1976-77: 295; Kütükoğlu, 2000: 260). Medresede sâkin olanların bazıları dersiâmdır ve uygun bir görevin tevcihini beklemektedirler. Bunlardan biri olan Ödemişli Seyyid Mehmed 2 Zilkade 1265/19 Eylül 1849'da Baba Hasan Alemî Mahallesi'nde bulunan Hüseyin Efendi Darülhadisî'ne, kendisi Edirne'de müftü olduğu için artık İstanbul'daki vazifesini yürütemeyeceğini bildiren Tirnovalı Hüseyin Efendi'nin

¹⁷ Baba Mahmud Vakfı'nın 1752-1762 yıllarına ait on yıllık muhasebesinde Darülhadisî'nin arsası için on yıllık mukataa bedeli olarak 900 akçe ödendiği kaydedilmiştir. Dolayısıyla mukataanın miktarı yıllık 90 akçe civarında olmalıdır (BOA, EV.HMH.d. 4895 1b).

yerine 20 akçe ile dersiâm olarak atanmıştır. Söz konusu atama işlemi için adayın imtihandan geçirildiği ve belli bir yaşa ulaşmış bulunmasının arzu edildiği, “*Seyyid Mehmed Emin Efendi’nin cihet-i mezkûreye ehliyeti lede’l-ımtihân zâhir ve sinni dahi 35 yaşını mütecâviz olduğu nâsiye-i halinden bâhir ve nümâyân olmağla*” ifadelerinden anlaşılmaktadır (BOA, A.DVN. 51/66).

Medrese farklı zamanlarda tamirden geçirilmiştir. Vakfın muhasebe kayıtlarında 1166/1752’de 1600 akçe, 1169/1755’de ise 14.400 akçe tamir masrafı yapıldığı bilgisi bulunmaktadır. Medresenin ocaklarının tamiri için de 13.760 akçe sarf edilmiştir (BOA, EV.HMH.d. 4895, 1b). Yaklaşık bir asır sonra 26 Cemaziyelahir 1282/16 Kasım 1865 tarihinde medrese yeniden tamire muhtaç hale gelmiş ve yapılan keşif sonucunda sadece en lüzumlu görülen tamiratın yapılabilmesi için 9500 kuruş masraf çıkartılmıştır.¹⁸Elzem olan bu tamiratın Yorgi Kalfa tarafından gerçekleştirilmesi planlanmış ve bu husus bir yıl sonra vakıflara ait tamirat keşif kayıtlarının gösterildiği defterde 27 Rebiulevvel 1283/9 Ağustos 1866 tarihiyle kendine yer bulmuştur (BOA, EV. d. 18486, 4b). 1293/1876’da ve 1310/1894’de medreseye müderris ataması yapıldığına göre hâlâ hizmet vermeyi sürdürmektedir (VGMA, d. 132/122, sıra no: 1004). 7 Muharrem 1325/20 Şubat 1907 tarihinde ise vakfın mütevellisinin vefatı müderris ve vakfın diğer görevlilerinin ücretlerinin ödenmesini sıkıntıya sokmuştur. Merhûm mütevellinin ardından vakfiyesinin kayıtlı olmadığı gerekçesiyle yeni müteveli atamasının geciktiği ve bu süre zarfında vakıf çalışanlarının ve müderrisin alacakları ücretler ve ta’âmiyye miktarı olarak belirlenmiş olan yıllık 220 kuruşun 1323 yılının Muharrem ayından itibaren ödenebilmesi için bir düzenleme yapılması gerekliliği dil getirilmektedir (BOA, BEO. 3030/227237/2). Medresedeki öğrencilerin ta’âmiyyesinin miktarı burada ayrıca zikredilmemiştir. Ancak yaklaşık otuz yıl önce, 1293/1876’da talebelerin ta’âmiyyesi 48, müderrisin ücreti ise 120 kuruş olarak kaydedilmiştir. Böylece toplam 168 kuruş müderris ve talebelerin payını oluşturmuştur (VGMA,d. 132 /122, sıra no: 1004). Eğer otuz yıllık süreçte müderris ücretinde büyük bir artışa gidilmediyse arta kalan 52 kuruş da diğer vazifeliler ve masraflara dair olmalıdır.

Ağustos 1330/Eylül 1914 tarihinde İstanbul medreseleri tek tek dolaşılarak yapılan keşfin kaydedildiği defterde ise dokuz hücreli bu medresenin mahalle arasında evlerle çevrili ve sıkışmış bir halde bulunduğu, talebe iskân edilemeyecek derecede harap olduğu ifade edilmiştir. Hatta yeniden ihya edilip medrese olarak kullanılmasının sağlık açısından pek çok sakıncası bulunacağı da dile getirilmiştir. Kadro harici olarak kaydedilmiştir. 21 Kanun-ı Evvel 1334/21 Aralık 1918 tarihinde ise son derece harap olduğu zikredilmiştir (Kütükoğlu, 1978: 13, 82, 83). Bu tarihten sonra medreseye dair bir kayıt bulunmamaktadır. Dolayısıyla medresenin XVI. asırda başlayan eğitim serüveni XX. asrın başlarına kadar kesintisiz devam etmiş ve bu tarih itibariyle de sona ermiştir.

Medreseye ders vermek üzere atanan müderris/dersiâm ve şeyhu’l-kurrâlardan tespit edilebilenler Tablo 3.’de gösterilmiştir.

18 “Evkâf-ı mülhakadan Şehzâde kurbünde Muhtesib Karagöz Mahallesi’nde vâki’ Baba Mahmud Efendi Medresesi’nin elzem olan tamiratının keşif ve münakasası mücebince 9500 kuruş masraf ve müteahhidi ma’rifeti ve tamirat rûznâmçesi nezâreti ile bâ-tes-viye vakfının hazîne-i celîle-i evkâf-ı hümayuna ‘inde’l-kuyûd tebeyyün eden 8709,5 kuruşu bi’l-mahsub üst tarafı olan 790,5 kuruşun dahi vakf-ı mezkûrun ilerüde düşecek mahlûlâtı mu’accelâtından tasarruf olunmak üzere” (BOA, İ.DH. 541/37670).

Tablo 3. Baba Mahmud Efendi Medresesi'nde Görev Alan Dersiâmlar¹⁹

| Dersiâmın adı | Görevden ayrılma/gelme nedeni | Görevden ayrılma/Atanma Zamanı | Kaynak/Belge no: |
|---|---|-------------------------------------|-------------------------------|
| İbrahim Efendi | Fevt oldu. | 27 Zilkade 1124/26 Aralık 1712 | BOA, İE.EV.25/2948 |
| Ebubekir Efendi | Kendi isteğiyle atandı. | 27 Zilkade 1124/26 Aralık 1712 | BOA, İE.EV.25/2948 |
| Eş-Şeyh İbrahim Efendi | Atandı. | 28 Zilkade 1160/1 Aralık 1747 | BOA, AE.SMST.III. 289/23161-1 |
| Konevi Mehmed Efendi | İbrahim Bey'in kendi rızâsıyla şakirdi Mehmed Efendi'ye görevi devretmesi | 6 Cemaziyelevvel 1177/12 Kasım 1763 | BOA, AE.SMST.III. 289/23161-2 |
| Abdülkadir Efendi b. Muhammed Efendi | Bilâ-veled fevt oldu. | 22 Safer 1205/31 Ekim 1790 | BOA, C.MF. 18/883 |
| Müderriş Yusuf Efendi | Önceki görevli fevt oldu. | 22 Safer 1205/31 Ekim 1790 | BOA, C.MF. 18/883 |
| Edirnevî eş-Şeyh Yusuf Efendi | | 25 Cemaziyelevvel 1206/20 Ocak 1792 | BOA, KK.d. 6589 |
| Mehmed Es'ad Efendi b. Numan Efendi | | 25 Safer 1293/22 Mart 1876 | VGMA.d. 132/122 sıra no: 1004 |
| Ali b Mustafa (Beyazıt Dersiâmlarından) ²⁰ | | 26 Mart 1310/7 Nisan 1894 | VGMA.d 132/122 sıra no: 1004 |
| Silifkeli Mehmed Emin Efendi | | Ağustos 1330/Eylül 1914 | Kütükoğlu, 1978: 82 |
| İstanbulu Abdullah Efendi (Fatih Dersiâmlarından) | | Ağustos 1330/Eylül 1914 | Kütükoğlu, 1978: 82 |
| Aydınlı Mustafa Efendi (Ayasofya dersiâmlarından) | Konya Medresesi müderriş-i evveli olarak atandığı için mührünü teslim etti. | 17 Eylül 1331/30 Eylül 1915 | Kütükoğlu, 1978: 82 |

Rızâi Mahmud Baba vakfiyesinde ilim ehli bir kimsenin medresesindeki hücrelerde kalacak öğrencilere belirli günlerde gelip Hadis, Tefsir ve diğer dinî ilimlerde ders vermesini istediğini dile getirmiştir (BOA, TS. MA.d. 6989, 16 b; BOA, TS.MA.d. 7051). Burada derslerin camide yapılması istenmekte dolayısıyla bir nevi halka da açık bulunması düşünülmektedir. İlerleyen yıllarda bir mescid inşa edilemediği anlaşılıyorsa da medresede ders verecek müderrişin “dersiâm” unvanını taşıdığı görülmektedir. Medresede öğrencilerin ders görmeleri için inşa edilen on odadan bir ya da ikisinin dershane olarak kullanıldığı düşünülebilir. Zira medresede iskân edilmiş haldeki oda sayısı yedi-dokuz arasında değişmektedir. Ayrıca on beş kişinin iskân edildiği kaydedilen 1259/1844 yılına ait nüfus defterinde bir dershane de bahsi geçmektedir (BOA, NFS.d. 58).

19 “Dersiâm” tabiri medreselerdeki öğrencilerin yanı sıra halka açık ders verme yetkisine sahip müderrişler için kullanılan bir unvan olmuştur. İlk ne zaman kullanılmaya başlandığı bilinmemekle birlikte XVI. yüzyıldan itibaren kaynaklarda yer almakta ve herkeşe açık genel ders verenler için kullanılmaktadır. Dersiâm olabilmek için medreseyi bitirmek yeterli sayılmıyor, ayrıca tanınmış ulemâdan meydana gelen bir heyetin önünde imtihan vermek gerekiyordu. Bkz. İpşirli (1994: 185); Pakalın (2004:1/427).

20 İpşirli, dersiâmlık vazifesinin İstanbul'daki Fatih, Süleymaniye ve Beyazıt gibi büyük camilere nisbetle örneğin “Beyazıt dersiâmlarından” şeklinde anıldığını ifade etmektedir. Bkz. İpşirli (1994: 186).

Baba Mahmud Darülhadisi'ne atanan dersiâmların tespit edilebilen görevden ayrılma nedenlerinin fevt olma yani hayatını kaybetme ya da başka bir göreve atanma olduğu görülmektedir. Dersiâmlardan Şeyh İbrahim Efendi 28 Zilkade 1160/1 Aralık 1747'de başladığı vazifesini on altı yıl boyunca yerine getirdikten sonra kendi rızâsıyla yetiştirdiği talebesi Konevî Mehmed Efendi'ye devretmiştir (BOA, AE.SMST.III. 289/23161). 22 Safer 1205/31 Ekim 1790'da daha önceki dersiâm vefat ettiği için göreve getirildiği kaydedilmiş olan Müderris Yusuf Efendi ile 25 Cemaziyelevvel 1206/20 Ocak 1792 tarihli "İstanbul ve tevâbi'inde mevcut medrese ve camilerdeki talebe ve hademelerin tahrîr-i nüfusu" nu gösteren defterde "Darülhadis-i Ebubekir Efendi" müderrisi olarak kaydedilmiş Edirneli eş-Şeyh Yusuf Efendi aynı kişi olmalıdır (BOA, KK.d. 6589, 11). Aslında bu durum "Ebubekir Efendi Darülhadisi" ile "Baba Mahmud Darülhadisi"nin aynı yeri ifade etmek üzere kullanıldıklarını teyit etmektedir.

Tablo 4. Baba Mahmud Efendi Medresesi'nde Görev Alan Şeyhu'l-kurrâlar

| Şeyhu'l-kurrânın adı | Ücreti | Görevden ayrılma/ gelme nedeni | Görevden ayrılma/ Atanma Zamanı | Kaynak/Belge no: |
|---|--------|---|---|---|
| Seyyid Ahmed | 5 akçe | Tarîk-i Hacda fevt oldu. | 15 Safer 1139/12 Ekim 1726 | BOA, AE. SAMD.III. 24/2254 |
| Hafız Mehmed | 5 akçe | Kendi isteğiyle atandı. Fevt oldu. | 15 Safer 1139/12 Ekim 1726-28 Receb 1144/26 Ocak 1732 | BOA, AE. SAMD.III. 24/2254; TSMA.E 765/13 |
| Ahmed (Sultan Bayezid Mülâzımı) | 5 akçe | Kendi talebiyle atandı. | 28 Receb 1144/26 Ocak 1732 | BOA, TSMA.E 765/13 |
| Hafız Mehmed | 5 akçe | Kendi talebiyle ferâgat ve kasr-ı yed etti. | 19 Şevval 1151/30 Ocak 1739 | BOA, AE.SMHD.I 34/2023 |
| Hafız Mustafa (Hafız Mehmed'in kardeşi) | 5 akçe | Ağabeyinin hüsn-ı rızâsıyla görevi kendisine devretmesi yoluyla atandı. | 19 Şevval 1151/30 Ocak 1739 | BOA, AE.SMHD.I 34/2023 |
| Mustafa | 5 akçe | Bilâ veled fevt oldu. | 19 Receb 1191/23 Ağustos 1777 | BOA, TSMA.E 765/13 |
| Hafız Seyyid İbrahim | 5 akçe | Şeyhülislam Mehmed Es'ad Efendi işaretiyle atandı. | 8 Zilkade 1191/8 Aralık 1777 | BOA, C.EV. 199/9931 |

Baba Mahmud'un tecvidi, kırâat-ı 'aşerayı iyi bilen, Kur'ân-ı Kerim'i tertil üzere okuma becerisine sahip olmasını istediği Şeyhu'l-kurrâlardan vakıf bünyesinde görev almış yedi tanesinin ismi tespit edilebilmiştir. Bunlardan biri olan Hafız Mehmed, 15 Safer 1139/12 Ekim 1726'da kendinden önceki Şeyhu'l-kurrâ Seyyid Ahmed hac yolunda vefat ettiği için boşalan yerine atanmış ve altı yıl görevde kaldıktan sonra 28 Receb 1144/26 Ocak 1732'de vefat edene kadar görevini sürdürmüştür (BOA, AE. SAMD.III. 24/2254; TSMA.E 765/13). Diğer şeyhu'l-kurrâların da genellikle ölünceye kadar vazifelerini devam ettirdikleri, yalnızca birinin -yine adı Mehmed olan Şeyhu'l-kurrânın- kardeşi Hafız Mustafa lehine görevinden ferâgat ederek çekildiği görülmektedir (BOA, AE.SMHD.I 34/2023). Bu şekilde 19 Şevval 1151/30 Ocak 1739'da göreve başlayan Mustafa ile 19 Receb 1191/23 Ağustos 1777'de vefat ettiği kaydedilen Mustafa'nın aynı kişi olup olmadığı meçhuldür. Eğer aynı kişiye 38 yıl gibi uzunca bir süre vazifesini yerine getirdikten sonra bu dünyadan ve dolayısıyla vazifesinden ayrılmış demektir (BOA, TSMA.E 765/13). Şeyhu'l-kurrâların aldığı ücret aradan asırlar geçmesine rağmen vakfiyede belirtildiği üzere günde beş akçe olarak ödenmeye devam etmiştir.

6.2. Vakfın Tespit Edilebilen Diğer Görevlileri

Baba Mahmud Efendi Vakfı'nda istihdam edilmiş olan diğer vazifeliler mütevellî, nâzır, câbî, kâtib, mutemed, duâgû ve cüzhanlardır. Vakfiyede görevlendirilmesi öngörülen ve kendileri için ücret takdir edilen imam, müezzin, kayyım gibi vazifeliler cami inşası gerçekleştirilemediği için vakfın bünyesinde istihdam edilememişlerdir.

Tablo 5. Baba Mahmud Efendi Vakfı'nın Tespit Edilebilen Mütevellileri

| Mütevellî adı | Görevde olduğu tarih | Kaynak/Belge no: |
|--|--|-----------------------------|
| Hüseyin Efendi b. Abdülkerim | 10 Zilkade 1088/4 Ocak 1678; 29 Rebiulevvel 1115/12 Ağustos 1703 | BOA, TS.MA.d. 7051 |
| Ali Ağa b Yusuf b Abdülkerim | 6 Cemaziyelahir 1119/4 Eylül 1707; 8 Muharrem 1120/30 Mart 1708; 15 Rebiulevvel 1125/11 Nisan 1713 | BOA, TS.MA.d. 7051 |
| Ali Türbedar? | 19 Cemaziyelevvel 1142/10 Aralık 1729'den önce | BOA, AE.SAMD.III. 201/19472 |
| Halil Hüseyin (Habbecilerden 11. Bölükten) | 19 Cemaziyelevvel 1142/10 Aralık 1729 | BOA, AE.SAMD.III. 201/19472 |
| Mehmed | 29 Zilkade 1176/11 Haziran 1763 | BOA, TSMA.E 829/55 |

Vakfın ismi belirlenebilen beş mütevellîsi bulunmaktadır. Bunlardan sadece 19 Cemaziyelevvel 1142/10 Aralık 1729'da görevde olduğu bilinen Halil Hüseyin'in günde 11 akçe ücret aldığı bilinmektedir (BOA, AE.SAMD.III. 201/19472). Oysa vakfiyede mütevellî için takdir edilen ücret 20 akçedir. Ancak ilerleyen süreçte vakfiyenin kaybedilmesi²¹ nedeniyle mütevellînin atanma şartları dahi tam belirlenememiştir. Bu nedenle XX. asrın başlarında birkaç yıllık bir süre mütevellî ataması gerçekleştirilememiş ve vakıf çalışanları sıkıntıya girmişlerdir (BEO. 3030/227237). Dolayısıyla mütevellî ücretinin vakfiyeyle uyumlu olmaması çok da şaşırtıcı değildir.

Vakıf çalışanlarının mütevellî ile ilgili tek sıkıntıları atanması esnasında yaşanan güçlükler değildir. 3 Şaban 1214/31 Aralık 1799'da medresede görevli Şeyh-i Darülhadis, talebe-i ilim ve hademe-i vakıf, Baba Mahmud Efendi Vakfı'nın Galata ve Tophane'deki mülklerinden elde edilen muaccel kira bedellerinin "mütevellî-i vakfın tasallutundan himâyet olunmak bâbında arz-ı hâl olunub" Bezzazistan'da korunmaya devam edilmesi talep etmektedir (TSMA.E 406/31). İsmi yazılmayan mütevellînin vakfın malını kötüye kullanmasından duyulan endişenin sonucu olarak böyle bir başvuruda bulunulmuş olması, vakfın yönetiminde yaşanan sıkıntıları ortaya koymaktadır.

21 20 Safer 1325/22 Mart 1323/4 Nisan 1907 tarihli belgede geçen "vakf-ı mezkûrun vakfiyesi mukayyed olmayıp" ifadesi vakfiyenin kaybedilmiş olduğunu göstermektedir (BEO. 3030/227237).

Tablo 6. *Baba Mahmud Efendi Vakfı'nın Tespit Edilebilen Nâzırları*

| Nâzırın adı | Ücreti | Görevden ayrılma/gelme nedeni | Görevde olduğu tarih | Kaynak/Belge no: |
|---------------------------|---------|---|--------------------------------|----------------------|
| Hüseyin Çavuş b. Abdullah | - | - | 10 Zilkade 1088/4 Ocak 1678 | BOA, TS.MA.d. 7051 |
| Süleyman Halife b. Hasan | 10 akçe | Fevt oldu. | 26 Zilhicce 1198/10 Kasım 1784 | BOA, C.EV. 81/4009-2 |
| Muhammed Emin Halife | 10 akçe | Önceki nâzırın kebir oğlu olması hasebiyle | 26 Zilhicce 1198/10 Kasım 1784 | BOA, C.EV. 81/4009-2 |
| İsa b. el-Hac Mustafa | 10 akçe | Muhammed Emin'in hüsn-ı rızâsıyla İsa lehine ferâgat ve kasr-ı yed etmesi | 28 Şaban 1211/26 Şubat 1797 | BOA, C.EV. 81/4009 |

Vakfın ismi belirlenebilen dört nâzırı bulunmaktadır. Nâzırın aldığı ücret de vakfiyeyle uyumludur ve asırlarca değişmeden kalmıştır.

Tablo 7. *Baba Mahmud Efendi Vakfı'nın Tespit Edilebilen Câbîleri*

| Câbînin adı | Ücreti | Görevden ayrılma/gelme nedeni | Görevden ayrılma/ Atanma Zamanı | Kaynak/Belge no: |
|---------------------------------------|--------|--|-------------------------------------|----------------------|
| Hafız Ali Halife b. Hacı Mustafa | 8 akçe | Fevt oldu. | 20 Cemaziyelahir 1205/24 Şubat 1791 | BOA, C.EV. 407/20613 |
| Abdülkadir Halife b. Hafız Ali Halife | 8 akçe | Babası fevt oldu. | 20 Cemaziyelahir 1205/24 Şubat 1791 | BOA, C.EV. 407/20613 |
| Mehmed b. Hüseyin | 5 akçe | Beratını zayi ettiği için yenisini çıkarttı. | 16 Zilhicce 1210/22 Haziran 1796 | BOA, C.MF. 182/9096 |

Vakfın sadece üç câbîsinin ismi belirlenebilmiştir. Bunlardan birinin aldığı 5 akçe ücret vakfiyeyle uyumlu iken, diğer ikisinin ücreti 8 akçe olup farklılık arz etmektedir.

Tablo 8. *Baba Mahmud Efendi Vakfı'nın Tespit Edilebilen Kâtibleri*

| Kâtib adı | Görevde olduğu tarih | Kaynak/Belge no: |
|--|--------------------------------------|--------------------|
| Abdülbaki Çelebi b. Hüseyin | 10 Zilkade 1088/4 Ocak 1678 | BOA, TS.MA.d. 7051 |
| Abdurrahim Efendi b. Abdülbaki | 15 Rebiulevvel 1125/11 Nisan 1713 | BOA, TS.MA.d. 7051 |
| Abdullah Efendi b. el-merhûm Abdullah | 29 Rebiulevvel 1115/12 Ağustos 1703 | BOA, TS.MA.d. 7051 |
| Mustafa | 27 Şevval 1227/3 Kasım 1812'den önce | BOA, C.EV. 96/4776 |
| Ömer | 27 Şevval 1227/3 Kasım 1812'den önce | BOA, C.EV. 96/4776 |
| Halife Mehmed Emin | 27 Şevval 1227/3 Kasım 1812'den önce | BOA, C.EV. 96/4776 |
| Hafız Mehmed Nureddin Halife b. Muhammed | 27 Şevval 1227/3 Kasım 1812 | BOA, C.EV. 96/4776 |

Vakfın adı tespit edilen yedi kâtibinden sadece ikisinin ücreti bellidir. Her ikisi de vakfiyede takdir edilen 5 akçe ücret yerine 7 akçe almaktadır.

Tablo 9. Baba Mahmud Efendi Vakfı'nın Tespit Edilebilen Mutemedleri

| Görevli adı | Ücreti | Görevden ayrılma/gelme nedeni | Görevden ayrılma/ Atanma Zamanı | Kaynak/Belge no: |
|-------------------------|--------|--------------------------------------|--------------------------------------|----------------------------|
| Mustafa b. Hacı İbrahim | 5 akçe | Fevt oldu. | 13 Receb 1183/12 Kasım 1769 | BOA, AE.SMST.III 332/26830 |
| Abdülkerim b. Muhammed | 5 akçe | Önceki görevli fevt oldu. | 13 Receb 1183/12 Kasım 1769 | BOA, AE.SMST.III 332/26830 |
| İbrahim Halife b. Hasan | 5 akçe | Bila veled fevt oldu. | 17 Cemaziyelahir 1211/18 Aralık 1796 | BOA, C.EV. 86/4266 |
| Mustafa Halife b. Hasan | 5 akçe | Önceki mutemed bila veled fevt oldu. | 17 Cemaziyelahir 1211/18 Aralık 1796 | BOA, C.EV. 86/4266 |

Vakfiyede vakfın malî işleri ile ilgilenmek üzere görevlendirilecek tek kişi câbîdir. Ancak ilerleyen süreçte câbînin yanı sıra bir mutemedin de Baba Mahmud Efendi Vakfı bünyesinde görevlendirildiği anlaşılmaktadır.

Tablo 10. Baba Mahmud Efendi Vakfı'nın Tespit Edilebilen Cüzhanları

| Görevli adı | Ücreti | Görevden ayrılma/gelme nedeni | Görevden ayrılma/ Atanma Zamanı | Kaynak/Belge no: |
|----------------------------------|--------|--|---------------------------------|--------------------|
| Hacı Mustafa b. Muhammed | 2 akçe | Kasr-ı yed etti. | 14 Şaban 1196/25 Temmuz 1782 | BOA, C.EV. 80/3973 |
| Muhammed Emin Halife b. Süleyman | 2 akçe | Hüsn-i rızâsıyla ferâgat ve kasr-ı yed etti. | 29 Şaban 1211/27 Şubat 1797 | BOA, C.EV. 80/3973 |
| İsa b. el-Hac Mustafa | 2 akçe | Önceki cüzhan hüsn-i rızâsıyla ferâgat ve kasr-ı yed etti. | 29 Şaban 1211/27 Şubat 1797 | BOA, C.EV. 80/3973 |

Baba Mahmud'un vakfiyesinde on kişi olarak belirlendiği ve günde 1,5 akçe ücret takdir ettiği cüzhanlardan sadece üç kişinin ismi tespit edilebilmiştir.

Tablo 11. Baba Mahmud Efendi Vakfı'nın Tespit Edilebilen Duâgûları

| Görevli adı | Ücreti | Görevden ayrılma/gelme nedeni | Görevden ayrılma/ Atanma Zamanı | Kaynak/Belge no: |
|-------------------------------------|--------|--|-------------------------------------|----------------------|
| Fatma binti el-Hac Ömer | 5 akçe | Kendi isteğiyle ferâgat ve kasr-ı yed | 29 Zilkade 1176/11 Haziran 1763 | BOA, TSMA.E 829/55 |
| Fatma binti Mustafa | 5 akçe | Önceki duâgûnun ferâgatıyla | 29 Zilkade 1176/11 Haziran 1763 | BOA, TSMA.E 829/55 |
| Zeynep Hatun binti Hafız Ali Halife | 1 akçe | Fevt olan babasının yerine göreve getirildi. | 20 Cemaziyelahir 1205/24 Şubat 1791 | BOA, C.EV. 407/20613 |
| Hafize Hatun binti Hafız Ali Halife | 1 akçe | Fevt olan babasının yerine göreve getirildi. | 20 Cemaziyelahir 1205/24 Şubat 1791 | BOA, C.EV. 407/20613 |

Duâgû de tıpkı mutemed gibi vakfiyede öngörülmeven bir görevlidir. Ücretinin de beş akçe olarak ödendiği anlaşılmaktadır. Ancak vefat eden babalarının yerine aynı vazifeye getirilen iki kız evladına birer akçe ücret verilmiştir (BOA, C.EV. 407/ 20613).

7. Vakfın Akarâtı

Vefatından sonra düzenlenen vakfiyesinde söz konusu nakit paranın yanı sıra geride on sekiz mülk bıraktığı ifade edilmektedir. Bunların her birinin sınırları ve müştemilâtı ayrıntılı şekilde vakfiyeye kaydedilmiştir.

Tablo 12. *Rızâî Mahmud Efendi'nin ölümünden sonra ardında bıraktığı ve vakfedilmesini istediği ifade edilen emlâkı*

| | Yeri | Cinsi | Müştemilâtı | Sınırları |
|----|---|------------------|--|---|
| 1 | Hoca Kasım Mahallesi | Menzil | Üç tabaka gurfe, sekiz bab oda, iki ahır, kenîf ve bi'r-i mâî | Hoca Kasım Mescidi ve tarîk-i âmm ve iki taraftan Hayri Bey oğlu Vakfı |
| 2 | Odunkapısı | Menzil | Dört bab fevkânî oda, bir zîr-i zemin, mahzen, bir nalband dükkânı, bir kapı, kenîf | Sarı Bayezid vakfı, Hacı Mustafa mülkü ve tarîk-i âmm |
| 3 | Hoca Hayreddin Mahallesi (Mehmed Paşa Camii karşısında) | Menzil | On beş bab fevkânî ve dokuz bab tahtânî hücre, üç ahır, dört dükkân, bir mahzen, iki kapı ve dokuz kenîf | Tutmaççı Hacı, bir tarafı tarîk-i âmm, Hoca Sinan Vakfı, İskender Bey Vakfı, Hamid Bey Vakfı, Nebi Vakfı ve tarîk-i âmm |
| 4 | Arabacılar Meydanı Mahallesi | Menzil | Altı bab fevkânî hücre, on bab tahtânî hücre, bir mahzen, kapı ve kenîf | Ters Han'ın kâtibi Piri Çelebi mülkü, mahalle-i mezbûre mescidi, iki taraftan tarîk-i âmm |
| 5 | Arabacılar Meydanı Mahallesi | Menzil | Bir at değirmeni, iki ahır, bir kapı ve kenîf | Aynı Hatun ibneti Mehmed mülkü, diğer Aynı Hatun ibneti Ali Çelebi Vakfı, Helvacıbaşı Vakfı ve tarîk-i has |
| 6 | Unkapanı kurbünde Haraççı Mahallesi | Mahzen | İki bab tahtânî ve üç bab fevkânî mahzen | Şüca Bey Vakfı, Cafer Bey mülkü, Müslime Hatun Vakfı, tarîk-i âmm |
| 7 | Gül Camii kurbü | Hücre | Dört bab tahtânî hücre | İki canibi tarîk-i âmm, Nasuh el-Hayyât mülkü, Ali el-Bevvâb mülkü ve Zeynep Hatun Vakfı |
| 8 | Fener Kapısı | Dükkân ve hücre | Dört bab dükkân ve bir fevkânî hücre | Hisar duvarı ve tarîk-i âmm |
| 9 | (Tekfur Sarayı yakınında) Çakır Ağa Mahallesi | Menzil | Beş bab fevkânî oda, bir büyük ahır, iki bab tahtânî oda, bi'r-i mâî, kenîf ve cüneyne | Şaban veledi el-Yahudi mülkü, Hüzmüz? mülkü, Borlu el-Yahudi mülkü, Manol en-Nasrani mülkü ve tarîk-i âmm |
| 10 | (Tekfur Sarayı yakınında) Çakır Ağa Mahallesi | Menzil | Müstakil sofalar, kenifler, üç bab tahtânî oda | Üç canibi tarîk-i âmm, İbrahim el-Yahudi mülkü |
| 11 | (Topkapısı yakınında) Bayezid Bey Mahallesi | Menzil ve dükkân | Bir beyt-i fevkânî, istabl, bahçe-i kebir, bi'r-i mâî, kenîf, bir dükkân, mahzen ve kenîf-i âhar | İskender Çavuş mülkü, Fatma Hatun Vakfı, Mülayim Hatun mülkü, Rüstem Ağa vakfı ve tarîk-i âmm |
| 12 | (Topkapısı yakınında) Bayezid Bey Mahallesi | Dükkân ve menzil | Beş bab dükkân, iki bab beyt-i tahtânî, bir fevkânî hücre, ahır, kenîf ve bir büyük siyah dut ağacı | Üç taraftan tarîk-i âmm, Şaban b. Hayrullah el-imam mülkü |
| 13 | Koca Mustafa Paşa Mahallesi | Hücre | On bir tahtânî hücre | Durmuş b. Abdullah mülkü, Cafer b. Abdullah el-bevvâb mülkü ve iki taraftan tarîk-i âmm |

| | | | | |
|----|--|------------------|---|---|
| 14 | (Kumkapısı yakınında) Balipaşa Mahallesi | İki katlı odalar | Dokuz bab tahtânî oda ve üç bab fevkânî oda | Emani Çelebi Vakfı, hisar duvarı, İskender b. Abdullah mülkü ve tarîk-i âmm |
| 15 | Irgat Pazarı yakını | Oda ve dükkân | Beş bab fevkânî oda, bir dükkân, kenîf | Çadırcı Hacı Muhyiddin Vakfı, Dülgerzâde Vakfı ve tarîk-i âmm |
| 16 | Galata'da Cami-i Atik Mahallesi | Menzil | Fevkânî ve tahtânî sekiz bab buyut ve kenîf | İki taraftan Hanım Sultan Vakfı, Andon en-Nasrânî mülkü, tarîk-i âmm |
| 17 | Galata'da Cami-i Atik Mahallesi | Menzil | Beş bab fevkânî ve tahtânî ev ve kenîf | Çakır Ağa Vakfı, Tabib Borlu Vakfı ve iki taraftan tarîk-i âmm |
| 18 | Kasaba-i Hazret-i Ebû Eyyub el-Ensârî | Dükkân | Ağaççı dükkânı | Mehmed Paşa Vakfı, derya, tarîk-i âmm ve tarîk-i has |

Tablo 12'de de görüldüğü üzere Rızâî Mahmud Efendi ölümünden sonra geride tamamı İstanbul ve çevresinde bulunan on sekiz adet mülkünü bırakmıştır. Bu mülklerin müstemilâtları on bir beyt, beş ev, üç tabaka gurfe, kırk iki oda, elli yedi hücre, on mahzen, dokuz ahır, on yedi dükkân, bir at değirmeni, beş kapı, yirmiden fazla kenîf, bir büyük bahçe, cüneyne tabir edilen bir küçük bahçe ve bir büyük siyah dut ağacından oluşmaktadır. Bunların çoğunluğu iki katlı yapılardır. Dükkânlardan birinin nalband, diğerinin ise ağaççı dükkânı olduğu ifade edilmiş, diğerlerinin niteliği açıklanmamıştır. Burada zikredilen mülklerin bir kısmının Rızâî Mahmud Efendi'nin sağlığında kaydettirdiği ilk vakfiyesinde de yer aldığı görülür.

Tablo 13. Rızâî Mahmud Efendi'nin Muharrem 965 tarihli ilk vakfiyesinde yer alan mülkler

| | Yeri | Cinsi | Müstemilâti | Sınırları |
|---|--------------------------|--|---|--|
| 1 | Kasımpaşa Mahallesi | Menzil (binası vakıf, mukataalı) ²² | - | Hekim Bağdadizâde mülkü, Abdüllatif el-Kaidî mülkü ve tarîk-i âmm ve Şengül Hamamı ve Nasuh b. Abdullah el-Kabbâî mülkü ve tarîk-i has, Mustafa Çelebi veresesi mülkü, tarîk-i âmm, Zilfi Hatun mülkü. |
| 2 | Kasımpaşa Mahallesi | Menzil (binası vakıf, mukataalı) ²³ | - | Muslihuddin el-Bevvâb Vakfı, Kasım Paşa Vakfı, Mehmed Bey b. Abdullah mülkü, Mehmed Çelebi b. Sinan ve Reîsu'l-kalanisîn hücreleri, tarîk-i âmm |
| 3 | Mevlânâ Aşkî Mahallesi | Menzil | Beşer bab hücre-i ulviyye, istabl, iki hücre-i süfliyye ve bir'-i mâî, kenîf ve muhavveta | Papa veledi Dimo ez-zimmî, Masko veledi Avraham el-Yahudi, Şebtay? veledi Tac el-Yahudi mülkleri, Safer b Abdullah mülkü ve tarîk-i âmm |
| 4 | Tekfur Saray Mahallesi | Menzil | Buyût-i süfliyyât, kenîf, muhavveta | Salamon veledi Asıl mülkü ve iki taraftan tarîk-i âmm |
| 5 | Hoca Hayreddin Mahallesi | Menzil | Dört muhavveta ve buyût-i müte'addide | Mahmud b. Abdullah mülkü, Tutmaççı Hacı, İskender Bey ve Hacı Mahmud vakıfları, tarîk-i âmm |
| 6 | Hoca Hayreddin Mahallesi | Menzil ve dükkân | İki istabl ve üstünde iki tabaka buyût, muhavveta, üç kenîf, beş dükkânı | Hoca Sinan Vakfı ve tarîk-i âmm |
| 7 | Hacı Halil Mahallesi | Menzil | Altı-üstlü on altı bab oda ve bir'-i mai ve beş kenîfi | Mahmud b. Hüsrev ve Kamer Hatun mülkleri, mahalle mescidi ve tarîk-i âmm |

22 Mahmud Paşa Vakfı'na yılda 360 akçe mukataası var.

23 Muslihuddin el-Bevvâb Vakfı'na yılda 105 akçe mukataası var.

| | | | | |
|----|---|------------------|--|---|
| 8 | (Fener Kapısı yakınında) Köremed? Mahallesi | Menzil | Altı-üstlü yedi bab beyt, cüneyne, iki kenif, bi'r-i mâî, fırın ve muhavveta | Eleni? binti Matbon ve Kesendi mülkleri, vâkıf vakfı, Dimitri veledi Ender/Akor?, Niko mülkü ve tarîk-i âmm |
| 9 | (Fener Kapısı yakınında) Köremed? Mahallesi | Menzil | Beş bab beyt-i süfliyye, üç hücre-i süfliyye, bi'r-i mâî, cüneyne ve iki kenif | Vâkıfa ait diğer ev, Döko veledi Yorgi mülkü, iki taraftan tarîk-i âmm ve tarîk-i has |
| 10 | Fener Kapısı | Dükkân | Üç dükkân | Dükkânlar birbirine bitişik olup, iki taraftan tarîk-i âmm ve hısın ve dükkân-ı bevvâb |
| 11 | (Topkapısı yakınında) Bayezid Bey Mahallesi | Menzil ve dükkân | Bir istabl, gurfe, tahta puşi, hücre, bi'r-i mâî, iki kenif, dükkân ve cüneyne | Defterdar Rüstem Çelebi b. Köse Hoca Vakıfları, tarîk-i âmm ve Sinan b Abdullah mülkü |
| 12 | Gül Camii Mahallesi | Menzil | Bir muhavveta içinde 4 bab oda | Hacı Ali ve Hamza mülkleri ve iki taraftan tarîk-i âmm |

Her iki tablo incelendiğinde Rızâî Mahmud Efendi'nin ilk vakfiyesinde vakfettiğini ifade ettiği emlâkının büyük bir kısmının muhafaza edildiği ve daha da arttırıldığı görülmektedir. Buna göre satılıp elde edilen gelirle medrese yapılmasını arzu ettiği Kasımpaşa Mahallesi'nde yer alan iki mülkü, kendisi tarafından satıldığı için ikinci vakfiyede yer almamıştır. Bunların dışında Hacı Halil Mahallesi'nde yer alan menzil de ikinci vakfiyede bulunmamaktadır. Dolayısıyla onun da satılmış olduğu düşünülebilir. Diğer menziller ya aynen muhafaza edilerek ya da birtakım değişiklikler yapılarak vakfedilmişlerdir.

Bunlardan biri olan ve ilk vakfiyede Mevlânâ/Molla Aşkî Mahallesi'nde bulunup, beş bab hücre-i ulviye, istabl, iki hücre-i süfliyye, bi'r-i mâî, kenif ve muhavvetadan oluştuğu bildirilen emlâkın, ikinci vakfiyede Tekfur Sarayı yakınında Çakır Ağa Mahallesi'nde bulunan²⁴ menzille aynı içeriğe sahip olduğu görülmektedir. Her iki mahallenin de Fatih'te Tekfur Sarayı'na yakın bulunan konumları dikkate alındığında söz konusu emlâkın aynı menzil olduğu söylenebilir. Zira birbirine yakın mahalle sınırlarında zaman zaman tedahüller yaşanabiliyordu²⁵.

Tekfur Sarayı Mahallesi'ndeki diğer menzilin ise müstemilâtı açısından bir miktar değişikliğe uğradığı görülmektedir. İlk vakfiyede alt katta bulunduğu belirtilen odalar ve kenif ikinci vakfiyede²⁶ aynı kalmakla birlikte buna müstakil sofalar eklenmiştir ve artık muhavvetadan söz edilmemektedir. Bu durumda ya zamanla tadilat yapılarak değişikliğe gidilmiş ya da emlâk satılıp yakınında yenileri satın alınmıştır. Hoca Hayreddin Mahallesi'ndeki emlâkın da aynı kalmadığı anlaşılmaktadır. Oda, hücre, beyt sayıları ilk vakfiyede tam verilmediğinden değişmiş olabilir de ahır sayısının ikiden üçe çıktığı, dükkân sayısının ise beşten dörde indiği, keniflerin ise üç tane iken dokuza yükseldiği ve bir de mahzen eklendiği görülmektedir. Bu küçük değişiklikler de tadilatı çağrıştırmaktadır.

24 Bu menzil Tablo 12'de dokuzuncu sırada gösterilmiştir.

25 Bazen mahalle sınırlarındaki karışıklıklar avarız vergisinin ödenmesi esnasında anlaşmazlıklar yaşanmasına dahi sebep olabiliyordu. 1012/1603 yılında Bursa'da Hisar içinde yer alan iki mahalle olan Cami-i Saray ve Sa'di/Satı Fakih mahalleleri arasında hangi evin kendi avarızhaneleri olduğu hususunda bir anlaşmazlık yaşanmıştı. Cami-i Saray Mahallesi sakinlerinden Nurullah bin Halil, Şah Mehmed bin Mehmed ve çok sayıda mahalleli mahkemeye müracaatta bulunarak; "Mahallemizde vâki' bir taraf Hüsrev Bey mülküne ve bir tarafı Nurullah Bey mülküne ve iki tarafı tarîk-i âmma müntehî olub Ebûbekir Çelebi evi dimekle ma'rûf işbu Mustafa nam kimesnenin taht-ı tasarrufunda olan menzil kadîmden bizim mahallemiz hâne-i avârızındandı. Sa'di Fakih Mahallesi ahâlisi bi'vech dahl idüb avârızı tekliif olundukda menzil-i merkûmun salgunun kendüleri alırlar iken zikr olunan menzil tahrir defterinde bizim mahallemizde kayd olunmuştur" demişlerdir. Sonuçta evin Saray Camii Mahallesi'nde kayıtlı olduğuna karar verilmiştir. Bkz. Maydaer (2009: 34, 35).

26 Tablo 12'de onuncu sırada gösterilmiştir.

Fener Kapısı yakınındaki emlâkın ise bir kısmının satılmış olduğu söylenebilir. Topkapısı yakınındaki Bayezid Bey Mahallesi'ndeki menzil ve dükkân ile Gül Camii Mahallesi'ndeki menzilin aynen muhafaza edildiği anlaşılmaktadır. İkinci vakfiyede söz konusu emlâke İstanbul, Galata ve o zaman bir kasaba olan Eyüp'te satın alınan çok sayıda mülkün ilave edildiği görülmektedir. Dolayısıyla ilerleyen süreçte Rızâî Mahmud Efendi mal varlığını arttırmış ve bunları da hayır hizmetlerine vakfederek değerlendirmeyi tercih etmiştir.

Rızâî Mahmud Efendi, zikredilen emlâkın gelirleriyle birlikte oldukça zengin bir vakıf bırakmıştır. Kendisinden sonra vakfın masraflarından arta kalan gelirleriyle de vakfa yeni mülkler satın alındığı ve bunların da kiraya verilmek suretiyle gelir kaleminin her geçen gün daha da arttığı görülmektedir. Vakfiyenin 14 Zilkade 1000/22 Ağustos 1592'de çıkarılan suretinin devamında vakfa alınan yeni mülklerle ilgili kayıtlar yer almaktadır. En erken tarihlisi 10 Zilkade 1088/4 Ocak 1678'de kaydedilmiş olan zeyl kısmında "Merhûm Baba Mahmud Efendi akarâtı ziyâdesinden ve sâir müsakkafâtından müctemi' olan nukûda akar iştirâsına ber-mûceb-i şart-ı vâkif..." ifadeleriyle vâkıfın masraflardan sonra geriye kalan fazla gelirlerinden akar satın alınmasını şart koştuğu²⁷ vurgulanarak vakfa alınan yeni mülkler kaydedilmiştir. Yine hepsi İstanbul ve civarında olan emlâkın müştemilâtları ve sınırları ayrıntılı şekilde ifade edilmiştir.

Tablo 14. Rızâî Mahmud Baba Vakfiyesinin 1000/1592 tarihli sûretinin zeylinde yer alan emlâk (Vakfın işletilmesi sonucu elde edilen gelir fazlasıyla satın alınan mülkler)²⁸

| | Yeri | Cinsi | Müştemilât | Sınırları | Satış bedeli | Kira bedeli | Satanın adı | Satış tarihi |
|---|---|--------------------|---|--|------------------|---|---|------------------------------------|
| 1 | (Fener Kapısı içinde) Abdi Subaşı Mahallesi | Menzil (üç katlı) | Birinci katta: bir bab oda, ahır, kenîf, avlu İkinci katta: İki bab oda, kenîf Üçüncü katta: İki bab oda | Osman Paşa mülkü, hayyât Poan nam zimmî mülkü, vakfın bahçesi, Andin nam zimmî mülkü, tarîk-i âmm | 1000 Esedî kuruş | Muac-cel: 500 Esedî kuruş Mü-eccel: günde 5 akçe | Nikola veledi Yorgi | 10 Zilkade 1088/4 Ocak 1678 |
| 2 | (Eğrika-pı'da) el-Hac İlyas Mahallesi | Menzil (iki katlı) | Üç bab fevkânî oda, bir sofa, abdesthane, ahır, kenîf, iki bi'r-i mâi ve hadîka | Abdurrahman Paşa zevcesi mülkü, Ali Beşe mülkü, el-Hac Hasan vereseşi tasarrufunda olan vakf menzil, tarîk-i âmm | 300 kuruş | Muac-cel: 150 kuruş Mü-eccel: 1,5 akçe | Meryem binti el-Hac Ali b. el-Hac Sinan | 6 Cema-ziyelahir 1119/4 Eylül 1707 |
| 3 | Kefeli Mahallesi | Menzil (3 katlı) | Birinci katta: Bir oda, matbah, kenîf, 80 zira arsa-i haliye, tarîk-i âmm tarafından iki bab tahtânî oda ve bir sofa ve müşterek su kuyusu ve kenîf İkinci katta: Bir bab oda, sofa Üçüncü katta: Bir bab oda, bir sofa, dehliz | Bayram Paşa vakfı olan bostan, bazen Sogomor nam Ermeni tasarrufunda olan vakf menzil, Fecder? nam Ermeni mülkü, Yani? nam Ermeni ve Temraki nam zimmî mülkleri ve tarîk-i âmm | 500 kuruş | Muac-cel: 250 kuruş Mü-eccel: günde 2,5 akçe | Maldon? veledi Asva-dar? | 8 Mu-harrem 1120/30 Mart 1708 |

27 Vakfiyede doğrudan böyle bir şart koşulmamıştır. Ancak gerekli görüldüğünde yapılacak değişiklikler için yetki verilmiştir. "Bâkî her ne kalır ise eytâm ve erâmilden müstahak olanların nafaka ve kisvelerine ve sâir vücûh-ı hayrâtın her ne münâsib görülür ise ona sarf oluna ve usûl-i evkâfın ve şurûtnun tebdil ve tağyirleri ve ibdâl ve istibdâlleri ve ehl-i vezâifin azl u nasbları ve idhâl ve ihrâcları ve naks ve ziyâde vezâifleri fi külli merrâtin mine'l-merrât kendülerin yed-i kerîmelerine ve kabza-i ihtiyarlarına müfevvez ola deyu şart etti deyu" (BOA, TS.MA.d. 6989; TS. MA. d. 7051).

28 Satış işlemini vekili ve kocası Mehmed Ağa b. Ahmed (Balat Kapısı dâhilinde Hoca Ali Mahallesi'nde sâkin) gerçekleştirdi.

| | | | | | | | | |
|---|------------------------------------|----------------------|--|--|-----------|---|------------------------|--------------------------------------|
| 4 | Galata'da Sultan Bayezid Mahallesi | Menzil (3 katlı) | Birinci katta: Mahzen, bi'r-i mâî, kenîf İkinci Katta: İki bab oda, dehliz Üçüncü katta: İki oda, dehliz | Mal sahibinin diğ er mülkü, Kôso? nam zimmî mülkü, İşkenbecioğlu Alya nam zimmîye ait arsa-i haliye, tarîk-i âmm | 300 kuruş | Muac-cel: 150 kuruş Mü-eccel: Günde 1,5 akçe | Dimitri veledi Yorgi | 15 Rebi-ulevvel 1125/11 Nisan 1713 |
| 5 | Daye Hatun Mahallesi | Menzil ve dük-kânlar | Bir bab tahtânî oda, bir sofa, bir mahzen, bir matbah ve bi'r-i mâî ve üç bab dük-kân | Kebeci el-Hac Osman mülkü, tarîk-i âmm | 420 kuruş | Muac-cel: 210 kuruş Mü-eccel: günde 2 akçe | Fatma Hatun ibneti Ali | 29 Rebi-ulevvel 1115/12 Ağustos 1703 |

En erken tarihli satış kaydı vakfiyenin düzenlenişinden yaklaşık bir asır sonra olmakla birlikte bu belgeler bize Rızâî Mahmud Baba Vakfı'nın zarara uğratılmadan kârlı bir şekilde işletildiğini göstermektedir. İki Müslüman, üçü gayrimüslim olan mülk sahipleri satış işlemi gerçekleştikten sonra söz konusu mülklere kiracı olarak vakıfla yeni bir akit/sözleşme yapmaktadırlar. Muaccel kira bedellerinin tamamının satış bedelinin yarısı olduğu görülmektedir. Muaccel kiranın müeccel kiraya oranı ise genelde 33 iken sadece birinde Daye Hatun Mahallesi'nde satın alınan menzilde 35 olarak belirlenmiştir ²⁹

Sonuç

Rızâî Mahmud Baba Efendi XVI. asırda yaşamış mutasavvıf, âlim, şâir ve hattat olarak tanınmış çok yönlü bir kişidir. Farklı alanlarda temayüz etmiş yeteneklerinin yanı sıra Rüstem Paşa'ya olan yakınlığı nedeniyle saray çevrelerinde edindiği ve üç padişah dönemi boyunca korumayı başardığı etkin nüfuzuyla da ön plana çıkmıştır. Böylece hem çağdaşları hem de daha sonraki dönemlerde yazılan şâir tezkirelerinden, ulemâ biyografilerine hatta seyahatnamelere kadar çok sayıda eserde kendisinden bahsedilen önemli bir kişi olmuştur.

Onu sanat ve ilim erbabı olarak tanıtan eserlerde hayırseverliği de dile getirilmiştir. Bu yönünü gösterdiği vakıflarının bulunduğu ifade edilse de bu vakıflara dair ayrıntılı bir çalışma bugüne kadar yapılmamıştır. Sadece bazı kaynaklarda Süleymaniye Camii yakınlarında bir medresesinin var olduğu bilgisi verilmiştir. Vakfiyesi adeta saklı kalmış, inceleme konusu olmamıştır.

Bu çalışmada Rızâî Mahmud Baba Efendi'nin bugüne kadar ele alınmamış Cemaziyelahir 988/Temmuz 1580 tarihli vakfiyesi ve vakıflarına dair elde edilebilen veriler değerlendirilmeye gayret edilmiştir. Buna göre Baba Mahmud Efendi ölümünden sonra tüm mal varlığı için vasi olarak tayin ettiği Hoca Sadeddin Efendi'nin vekili aracılığıyla düzenlettirdiği vakfiyesinde bir mescid ve onun yakınında öğrenim görecektalebeler için on oda inşa edilmesini arzu ettiğini dile getirmiştir. Burada öğrencilere Hadis, Tefsir ve diğer dinî ilimler öğretilmesi ve Kur'ân-ı Kerim kırâatinde ileri gitmelerinin sağlanması hedeflenmiştir. Ailesi ve utekâsını da unutmadiğı vakfiyesinde hayır hizmetlerinin ifâsı için hatırı sayılır bir miktarda nakit para ve çok sayıda mülkü akar olarak bırakmıştır. İlerleyen yıllarda mescid inşasının gerçekleştirildiğine dair hiçbir veri bulunamamıştır. Ancak medresesi XX. asrın başlarına kadar hizmet vermeyi sürdürmüştür.

²⁹ Ramazan Pantık icareteyn uygulamasını farklı bir bakış açısıyla derinlemesine ele aldığı çalışmasında, muaccel kira bedeliyle taşınmazın değeri arasında bir oran bulunduğuna dair yaygın bir kanaat olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca 17. asırda muaccel ve müeccel kira bedelleri arasındaki oranları ayrıntılı bir tablo hazırlayarak değerlendirmiştir. Bkz. Pantık (2017: 83-86).

Kaynaklar

I. Arşiv Belgeleri

A. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

AE.SAMD.III 24/2254; AE.SAMD.III. 201/19472; AE.SMHD.I 34/2023; AE.SMS.T.III 289/23161; AE.SMST. III 332/26830.

BEO. 3030/227237/2.

C.EV. 199/9931; C.EV. 407/ 20613; C.EV. 80/3973; C.EV. 81/4009-2; C.EV. 86/4266; C.EV. 96/4776.

C.MF 18/883; C.MF. 182/9096.

DVN. 51/66.

EV. d. 18486.

EV.HMH.d. 4895.

HAT 1447/51.

İ.DH. 541/37670.

İE.EV.25/2948; İE.EV.56/6200.

NFS.d. 58.

TS.MA.d. 7051.

TSMA.E 406/31; TS. MA.d. 6989; TSMA.E 765/13; TSMA.E 829/55.

B. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

VGMA, d. 132/122, sıra no: 1004

II. Diğer Kaynaklar

438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) II -Dizin ve Tıpkı Basım-. (1994). Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay.

Alan, Ercan- Abdurrahman Atçıl (2018). *XVI. Yüzyıl Osmanlı Ulemâ Defterleri*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yay.

Âşık Çelebi (2010). *Meşâ'irü's-Şu'arâ*. haz. Filiz Kılıç, c. I-III, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.

Atâyi, Nev'izâde (2017). *Hadâ'iku'l-Hakâik fî Tekmiletî's-Şakâ'ik*. C. I, haz. Suat Donuk, ed. Derya Örs, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay.

Ayvansarâyî Hüseyin Efendi (2001), *Hadîkatü'l-Cevâmi'*. haz. Ahmed Nezih Galitekin, İstanbul: İşaret Yay.

Ayverdi, Ekrem Hakkı (1982). *Avrupa'da Osmanlı Mimarî Eserleri Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk*. c. IV, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yay.

Baltacı, Cahid (1976). *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*. İstanbul: İrfan Matbaası.

Berki, Ali Himmət (1966). *Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tâbirler*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Neşriyatı, Doğu Matbaacılık.

Beyazıt, Yasemin (2014). *Osmanlı İlimiye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl)*, Ankara: TTK Yay.

Çatalcalı Ali Efendi (1324). *Fetâvâ-yı Ali Efendi ve Fetâvâ-yı Feyziyye*. neşr. Mehmed Neşri, Dersaadet.

Çelikkın, Peyami (2020). "Türkiye'de Belgesel Sinemanın Kısa Bir Tarihi". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (18/36), 529-542.

- Daş, Abdurrahman (2003). *Osmanlılarda Münşeât Geleneği, Hoca Sadeddin Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Münşeati*. Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Devellioğlu, Ferit (1996). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yay.
- Ekrem, Kâmil (1937). "Hicrî Onuncu-Milâdî Onaltıncı Asırda Yurdumuzu Dolaşan Arab Seyyâhlardan Gazzî-Mekkî Seyahatnâmesi". *Tarih Semineri Dergisi* (1-2), 5-90.
- Erünsal, İsmail E. (2008). "Rüstem Paşa Kütüphanesi". *İslâm Ansiklopedisi*, C. 35, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 294.
- Evliya Çelebi (1999). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 3. Kitap*. haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Göncüoğlu, Süleyman Faruk (2009). "İstanbul'un Fethi Sonrası Kurulan İlk Semt: 'Saraçhane'". *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, (22), 27-82.
- İpşirli, Mehmet (1993). "Çatalcalı Ali Efendi". *İslâm Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 234-235;
- İpşirli, Mehmet (1994), "Dersiâm", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 185-186.
- İstanbul Kadı Sicilleri, (2019), *Bab Mahkemesi 92 Numaralı Sicil (H. 1120-1121/M. 1709)*. ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul: İstanbul Kültür ve Sanat Ürünleri A.Ş. Yay.
- Kallek, Cengiz (1995). "Fetâvâ-yı Ali Efendi". *İslâm Ansiklopedisi*, C. 12, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 438.
- Karataş, Ahmet (2013), *XVI. Asır Türk Edebiyatının Rızâî Mahlaslı Şâirleri*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay.
- Karta, Nurullah (2005). *XVI. Yüzyılda Filibe Kazası*. Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Kınalızâde Hasan Çelebi (1989). *Tezkiretü'ş-Şuarâ*, haz. İbrahim Kutluk, C. I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Köse, Fatih (Aralık 2018). "İstanbul'da Tekke Olarak Kullanılan Roma ve Bizans Kilise Yapıları". *tasavvur -Tekirdağ İlahiyat Dergisi*, (4/2), 840-874.
- Kütükoğlu, Mübahat S., (1978), "Dârü'l-Hilâfeti'l-'Aliyye Medresesi ve Kuruluşu Arefesinde İstanbul Medreseleri". *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, (VII/1-2), 1-212.
- Kütükoğlu, Mübahat (1976-77), "1869'da Faal İstanbul Medreseleri". İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi, (7-8), 276-392.
- Kütükoğlu, Mübahat (2000). *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Latîfî (1314). *Tezkire-i Latîfî*. Dersaadet: İkdâm Matbaası.
- Maydaer, Saadet (2009). *Osmanlı Klasik Döneminde Bursa'da Bir Semt: Hisar*. Bursa: Emin Yay.
- Mehmed Süreyya (1308). *Sicill-i Osmanî*. C. I-IV, İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Müstakimzâde Süleyman Sa'deddin Efendi (2014). *Tuhfe-i Hattâtîn*. haz. Mustafa Koç, İstanbul: Klasik Yay.
- Öz, Tahsin (2015). *İstanbul Camileri*. C. I-II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Pakalın, Mehmet Zeki (2004). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. C. I-III, İstanbul: MEB Yay.

Pantık, Ramazan (2017). "Osmanlı'da İcâreteyn Uygulaması Hakkında Yeni Değerlendirmeler". *Vakıflar Dergisi*, (48), 75-104.

Sâî Mustafa Çelebi (2003). *Yapılar Kitabı –Tezkiretü'l-Bünyan ve Tezkiretü'l-Ebniye (Mimar Sinan'ın anıları)*. haz. Hayati Develi, İstanbul: Koç Kültür Sanat Tanıtım AŞ. Yay.

Sertoğlu, Midhat (1986). *Osmanlı Tarih Lûgatı*. İstanbul: Enderun Kitabevi.

Sevgi, Ahmet (2003). "Latîf". *İslâm Ansiklopedisi*, C. 27, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 111-112.

Seyyid, Eymen Fuâd (2006). "Nehrevâlî". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 32, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 547-548.

Şemseddin Sâmi (1308). *Kâmûsu'l-a'lâm*. C. I-VI, İstanbul: Mihran Matbaası.

Uzun, Mustafa İsmet (2008). "Rızâî Mahmud Baba Efendi". *İslâm Ansiklopedisi*, C. 35, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 71-72.

Yerasimos, Stefanos (1998). "16. Yüzyılda Eyyüb Vakfı Muhasebelerinde Eyüp Kasabası". *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu II Tebliğler*. İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür Yay., 141-149.

Zenbilli Ali Efendi (1995). *Şeyhülislam Fetvaları*. sad. İbrahim Ural, İstanbul: Fey Vakfı Yay.